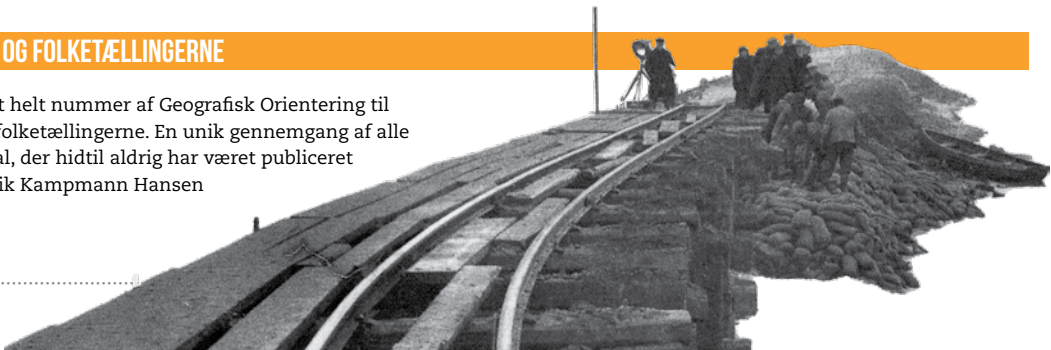

DE DANSKE ØER OG FOLKETÆLLINGERNE

Vi har dedikeret et helt nummer af Geografisk Orientering til de danske øer og folketællingerne. En unik gennemgang af alle danske øer med tal, der hidtil aldrig har været publiceret før – ved Niels Ulrik Kampmann Hansen

**Geografisk
Orientering**

Geografiforbundets
medlemsblad

Medlemskontingent for 2022-2023:
Almindeligt medlemskab: 400kr.
Familie (par): 500 kr.
Studierende: 200 kr.
Institutioner, skoler o. lign.: 600 kr.

Henvendelse om medlemskaber mv.:
GO Forlag
Anker Heegaards Gade 2, 3.tv.
1572 København V
6344 1683 / go@goforlag.dk
www.geografiforbundet.dk

Redaktion:
Ansvarshavende redaktør og annoncetegning:
Andreas Egelund Christensen
2670 8038 / aec@ign.ku.dk

Anton Grønfeld Wille
Christian Nørrelund (orlov)
Emma Dissing Winzentsen
Hanna Lia Fosberg
Jeannette Hinrup
Katrine Ratjen
Marie Bak Rosendahl
Nikka Toft Tougaard
Ole Pagh-Schlegel (orlov)
Rasmus Skov Olesen
Sanne Lisby Eriksen
Sebastian Toft Hornum (orlov)
Simon Laursen Bager
Teis Hansen

Anmelderredaktør:
Nikka Toft Tougaard
Kirsebærgrenen 137
5220 Odense SØ
29275522 / Nikka.gts@gmail.com

Annoncepriser:
1/1 side: 7.000kr.
1/2 side: 4.000 kr.
Bagside: 7.000 kr.
Andre formater: 2.800-3.100 kr.
Se endvidere annoncearket på hjemmesiden.

Deadlines for 2022: 20/1; 20/4; 20/6; 20/8; 20/10
GO udkommer medio marts, juni, august,
oktober og december.
© Geografisk Orientering (GO)
Ikke-kommerciel udnyttelse tilladt med
kildeangivelse

Kode til registrering på forbundets hjemmeside:
1971GO2008

Layout og omrydning:
Orla Hjort
www.orlahjort.dk / 6130 3832
Tryk: Narayana Press. Oplag: 1500
ISSN 0105-4848

Geografiforbundets styrelse:
Formand: Lars Bo Kinnerup
5784 8005 / lbk@geografiforbundet.dk

Næstformand: Lise Rosenberg
2239 7777 / lr@geografiforbundet.dk

Kasserer: Jens Korsbæk jk@geografiforbundet.dk

Kursusudvalg:
Formand: Lise Rosenberg, Tlf. 2239 7777, E-mail:
lr@geografiforbundet.dk
Myruran Balasubramaniam, E-mail: Fcker@
hotmail.com
Iben Dalggaard, E-mail: ida@geografiforbundet.dk

Fagudvalg:
Formand: Henning Lehmann,
2537 2861 / hl@geografiforbundet.dk
Lars Bo Kinnerup lbk@geografiforbundet.dk
Mette Starch Truelsen mst@geografiforbundet.
dk
Susanne Rasmussen sur@geografiforbundet.dk
Kristian Nordholm

Forlagsbestyrelse:
Formand: Jens Korsbæk
3141 1767 / jk@geografiforbundet.dk
Lars Bo Kinnerup lbk@geografiforbundet.dk
Susanne Rasmussen sur@geografiforbundet.dk
Myruran Balasubramaniam, Fcker@hotmail.
com

Regional kontaktperson: Lise Rosenberg
2239 7777 / lr@geografiforbundet.dk

Redaktionen forord

DANMARKS ØER

Har du nogensinde været nysgerrig på hvor mange danske øer der er befolkede, og hvordan befolkningsudviklingen på disse øer har ændret sig over tid?

Dette temanummer af Geografisk Orientering sætter fokus på de danske øer og folketællingerne. Det er et temanummer, der er særligt på flere måder. Dels består temanummeret af ét langt manuskript af en enkelt forfatter, Niels Ulrik Kampmann Hansen, og dels bringer vi tal og materiale, der aldrig tidligere har været publiceret. For eksempel er det første gang, at alle kendte befolkningstal er fundet og samlet i et manuskript.

Niels Ulrik Kampmann Hansen er en passioneret og selvgjort 'ø-forsker', og har tidligere skrevet flere artikler til GO. Blandt andet har han bidraget til GO 2009, nr. 2 med fokus på danske småøer. Nu godt ti år efter følger vi op med et temanummer, der kan ses som en forlængelse af GO-nummeret fra 2009.

I dette temanummer bringer vi Niels Ulrik Kampmann Hansens helt unikke undersøgelse af, hvor mange beboere, der findes på hver eneste danske ø siden folketællingernes begyndelse i 1787. Folketællingerne er en enestående kilde til at få viden om vores forfædres liv og færden, og en forståelse for udviklingen på de danske øer over tid. Desuden bliver vi i dette nummer præsenteret for en ny typologi af øer samt små anekdoter fra tidligere skrifter – fra Kong Valdemars Jordebog til Achton Friis's monumentale værk om 'De Danske Øer' fra 1926-1928 til den seneste statistik fra Danmarks Statistik.

Til dette nummer hører også 24 siders tabeller med folketællingerne opdelt regionalt over tid. Vi har af pladsmæssige hensyn besluttet at lægge disse tabeller online på geografiforbundets hjemmeside. Tabellerne kan tilgås via en QR-kode som er bragt i indholdsfortegnelsen s. 3.

Vi elsker øer – og ikke mindst de danske.

På vegne af hele redaktionen – rigtig god læselyst.

Forside: Udsnit af Jens Sørensens kort over det Sydfynske øhav fra 1692. Hele kortet måler 232 x 112 cm og findes på Det Kongelige bibliotek. Jens Sørensens var en gudbenådet kartograf, der uden brug af trigonometri tegnede meget nøjagtige kort. Hans metode var kompaspejlinger og distancer udmålt med milevogn. Kortet viser Lyø, Knolden, Avernakø, Bjørnø og Svelmø ud for Fåborg, Drejø, Skarø, Hjortø, Hjelmskov, Tåsingø og Thurø ud for Svendborg. Omkring Ærø ses Dejro, Egholm, Birkholm og Halmø. Vest for Langeland ses Siø, Strynø og dens kalv. På Sydlangeland ses de senere inddæmmede nor. Bemærk sejlrønderne i øhavet, hvor Jens Sørensens har målt dybder (i fod); disse sejlrønder er forudsættningen for at øhavet kan besejles. Kilde: Margrethe Bove: Jens Sørensens, 1998.
Næste nummer: Geoengeering

De danske øer og folketællingerne

TEMA

- 6 // Indledning
- 7 // Typer af øer
- 8 // Øernes omtale før folketællingerne
- 12 // Folketællinger i Danmark 1769-1940 og nyere statistik
- 14 // De større øer
- 16 // Søforterne omkring København
- 17 // Øerne omkring Sjælland og Bornholm
- 28 // Øerne omkring Lolland og Falster
- 32 // Øerne omkring Fyn
- 40 // Øerne omkring Jylland
- 48 // Skoleforhold på de mindre øer
- 50 // Sammenfatning
- 51 // Konklusion
- 54 // Litteraturlister

GEOGRAFFORBUNDET

- 56 // Fagudvalgets klumme
- 60 // Hvor er geografien
- 62 // Studieture

For at se tabeller til den store tema-artikel i dette nummer af GO skal du scanne denne QR kode med kameraet på din telefon. Og derefter logge ind med dit medlemsnummer.

s. 14

s. 48

Redaktionen

Ansvarshavende redaktør

Andreas Egelund Christensen

Ph.d. i geografi, International koordinator ved Københavns Universitet og generalsekretær for Det Kongelige Danske Geografiske Selskab

Anton Grønfeld Wille

Geografistuderende, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet

Christian Nørrelund

Cand.scient. i geografi

Emma Dissing Winzentsen

Geografistuderende, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet

Hanna Lia Fosberg

Cand.scient. i geografi

Jeannette Sophie Hinrup

Cand.scient. i geografi

Katrine Ratjen

Cand.scient. i geografi, Konsulent, Region Hovedstaden, kollektiv trafik

Marie Kirstine Bak Rosendahl

Geografistuderende, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet

Nikka Toft Tougaard

Cand.scient. i geografi

Ole Pagh-Schlegel

Cand.scient. i geografi, specialkonsulent i Bolig- og Planstyrelsen

Rasmus Skov Olesen

Ph.d.-studerende ved Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet

Sanne Lisby Eriksen

BSc i geografi og MSc i Environmental Science, fuldmægtig i Landbrugsstyrelsen

Sebastian Toft Hornum

Ph.d.-studerende UNEP DTU

Simon Laursen Bager

Ph.d. i geografi, Bæredygtighedsdirektør, Klimateco

Teis Hansen

Ph.d. i geografi, professor ved Institut for fødevarer og ressourceøkonomi, Københavns Universitet

OPBRUD

– hvordan ser undervisning i geografi ud i fremtiden?

I skrivende stund er det endnu uvist om forliget om en ny læreruddannelseslov er faldet på plads. Forhåbningen er, at det sker inden folketingssamlingen, så det videre arbejde kan sættes i gang med henblik på at være klar til studiestart i 2023. Det er derimod ganske vist, at der er opbrud på vej på folkeskoleområdet. Forliget om folkeskolen, der førte frem til reformen i 2014 er opsagt af et af de deltagende politiske partier, og både fra politisk hold på Christiansborg og hos Kommunernes Landsforening samt fra Danmarks Lærerforening og Skolelederforeningen lyder der røster om at gå nye veje i skolen.

Fælles for de tanker om læreruddannelse og folkeskole, der har fundet vej ud i offentligheden er, at undervisning og uddannelse skal pege mod udvikling af det hele menneske, altså personlig, social og faglig udvikling inden for rammerne af et demokratisk samfund. Der er også et ønske om, at overlade et større professionelt råderum til underviserne ved at reducere detailstyringen gennem færdigheds- og vidensmål og i stedet formulere bredere målkategorier. Det kan ses som en naturlig forlængelse af de ændringer revisionen af Fælles Mål 2018/19 kom med, nemlig, at man helt ude i klasseværelset i den enkelte time skulle kunne forbinde det, der foregår der med folkeskolens formål frem for at fokusere på læringsmål forankret alene i færdighed og viden.

Dette leder frem til en anden brudflade der ligger i, at skolen skal stille muligheder for udvikling til rådighed frem for at pege på bestemte mål eleverne skal nå eller indfri til bestemte tider. Det kommer forhåbentlig til at betyde et opgør med det nuværende testregime, og en overgang til et system, hvor ren formativ evaluering skaber interesse for den udvikling eleverne gennemgår, frem for at de skal nå samme bestemte mål; Et mestringsregime frem for et præstationsregime.

Det er næppe forbigået nogens opmærksomhed, at verden uden for klasselokalerne set med både samfunds- og naturgeografiske øjne, også er i forandring. Det kalder umiddelbart på undervisning i geografi for at kunne skabe et oplyst grundlag for at forstå den. Det stiller dog også krav til fagligheden og til underviserne om relevant indhold og relevante måder at arbejde med det på. I forbindelse med forberedelsen og efterbehandlingen af Geografforbundets jubilæumskonference har vi bragt en række artikler om de fem overordnede temaer i undervisningsfaget geografi nemlig:

Rumlighed – Mønstre – Sammenhænge – Levevilkår – Forandring.

Med udgangspunkt i disse vil vi gerne opfordre alle med interesse for geografi om at kommentere, komme med forslag til indhold og undervisning i fremtidens geografi. Skriv til lbk@geografforbundet.dk med ordet "Opbrud" i emnefeltet, så vil vi i Styrelsen løbende samle op på de input der kommer. Skulle du føle dig kaldet til at skrive tekster til vores blad, så hold dig endeligt ikke tilbage.

God læselyst, med venlig hilsen

Lars Bo Kinnerup
Formand for
Geografforbundet

DE DANSKE ØER OG FOLKETÆLLINGERNE

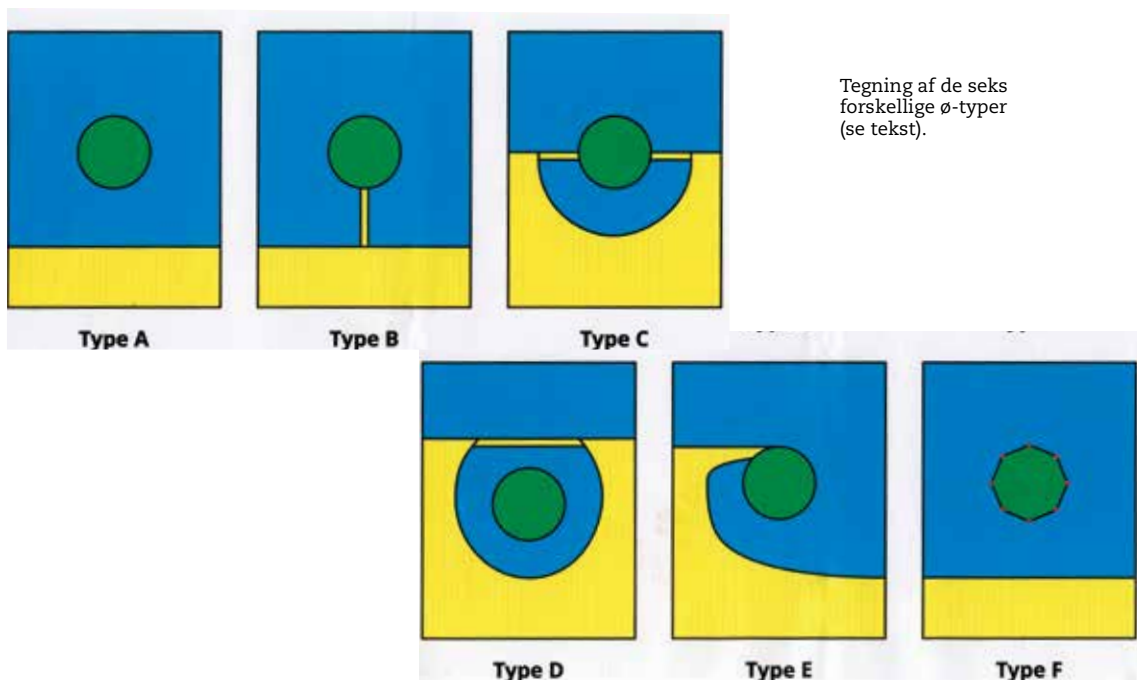
Af:
Niels Ulrik
Kampmann
Hansen

”Havombruset yngler landet, tusind øer gik af havn”

De mindre øer har stor bevågenhed. I 1995 kom fire af disse på frimærker. Her ses en firblok med Avernakø, Fur, Fejø og Endelave. Arkiv: NUKH

Danmark er et ørige. Geografisk Orientering fra april 2009 var et temanummer om Danske småøer, dette temanummer er en udvidelse af disse oplysninger. Her er en oversigt over samtlige beboede øers folketal fra de ældste folketællinger. Folketallet på Danmarks øer opgøres af Danmarks Statistik. På Statistikbanken.dk findes der dog kun tal tilbage til 1901 og for en del øers vedkommende endda endnu senere. Der er også øer, der af forskellige grunde er udeladt, disse øers folketal er medtaget her. Dette er en undersøgelse, hvor så vidt muligt samtlige øers folketal er fundet. Her er undersøgt hvor mange beboere, der findes på hver eneste ø siden folketællingernes begyndelse i 1787, hvor de ældste helt bevarede folketællinger blev foretaget. Tal fra folketællingen fra 1769 findes kun på sogneniveau. Folketællingerne er en enestående kilde til at få viden om vores forfædres liv og færden. Gennem tiden ses der skiftende oplysninger om erhverv, ægtestand, trossamfund og fødested, så de gamle folketællinger er også en guldgrube for slægtsforskere. Folketællingerne er en sikker kilde til vores viden om øernes befolknings- og erhvervsudvikling gennem tiderne.

Tegning af de seks forskellige ø-typer (se tekst).

De ældste folketællinger fra 1787 og frem til 1940 er digitaliserede og findes på Statens Arkiver (sa.dk) under amt, herred og sogn. Folketællingen fra 1935 findes ikke digitaliseret, idet de oprindelige tællingskemaer ikke findes mere. Mange af disse oplysninger er desuden digitaliserede og dermed søgbare efter stednavn i Dansk Demografisk Database (ddd.ddd.dk). Hermed er det muligt at følge slægternes færden gennem tid og sted. En kilde til sognenes befolkningstal før 1911 er: Folketællingen 1911, hvor alle kendte sogne- og købstadstal fra 1769 til 1911 er opført. Der er ikke et samlet kort over de omtalte øer, men adskillige detailkort ofte af ældre dato.

Litteratur om de enkelte grupper af øer er anført efter de enkelte afsnit, mens der til sidst er en egentlig litteraturliste.

Typen af øer

Hvad er en ø? I følge den gængse definition er det et område, som man kan sejle rundt om i en båd (dvs. ca. 20 cm vand ved normalvandstand), men der findes flere typer. Jeg har til denne gennemgang inddelt øerne i seks typer:

Type A er de egentlige øer, som man enten skal sejle til eller evt. komme til af en ebbevej. Før omkring 1700 var typerne B, C, D og E af denne type. Af flere forskellige grunde er mange øer senere blevet landfaste.

Type B er øer, der er blevet bro- eller dæmningsforbundne; før i tiden brugte man hest og vogn for at

komme i forbindelse med omverdenen. Kommunikationen blev derfor lettet ved en egentlig vejforbindelse med bro eller dæmning. Mange dæmninger har et gennemsejlsfag.

Type C er øer, der er brugt i forbindelse med inddæmninger, idet en ø eller flere øer er brugt som støtte for en inddæmning.

Type D er øer, der er blevet landfaste, fordi man har lagt en dæmning foran øen eller øerne. Her er medtaget såvel øer, der var beboede ved dæmningsbyggeriet som øer, der først er blevet beboede efter dette.

Type E er øer, der er blevet landfaste ved havskabte drag eller odder mellem en ø og det nærliggende fastland (eller en større ø); disse øer ligger især nord for vippeaksen: Ringkøbing-Præstø-linjen, hvor landet har hævet sig siden litorinatiden.

Type F er kunstige øer, der er blevet lavet ved menneskeskabte foranstaltninger, disse er i første række søforterne, der ligger i buer rundt om København.

De større øer som Sjælland, Falster, Lolland, Fyn, Den Nørrejyske Ø og Als er medtaget for fuldstændighedens skyld. Befolkningstal for disse øer er ikke tidligere opgjort før 1901. Øen Als giver særlige problemer, idet dele af den administrative enhed Sønderborg Kommune ligger på Sundvedhalvøen. Øerne Møn, Langeland, Samsø og Mors er medtaget i de regionale afsnit.

ØERNES OMTALER FØR FOLKETÆLLINGERNE

Kong Valdemars Jordebog

Den absolut første gang, vi ser øernes navne nævnt, er i Kong Valdemars Jordebog fra omkring 1231, hvor ø-listen omfatter fire sider, hvoraf de to første er gengivet her. Listen rummer oplysninger om en række øer, hvor øens navn efterfølges af oplysninger om hvilke typer af vildt, der fandtes på de enkelte øer, samt om der var huse på øen. Ø-listen er formet som en rundrejse i datidens Danmark, hvor der først er nævnt 96 større øer efterfulgt af 42 mindre øer. Både beboede og ubeboede øer er omtalt.

Ø-listen afsluttes med en oversigt over mindre øer (insule minores). Her nævnes Okseøerne (Store og Lille), Kalvø, Linderum, Fænø Kalv, Svinø, Æbelø, Viggelsø og Tornø (i Odense Fjord), Mejlø, Bogø og Langø (i Lillestranden ved Fyns Hoved), Agernæs, Romsø, og øerne Hjortholm, Kyholm og Vejro ved Samsø. Listen fortsætter med Hjelm og Musholm (kaldet Reersøholm) og øerne Magleø, Lilleø og Egholm i Korsør Nor. Derefter nævnes Egholm og Helholm ved Agersø. Omkring Ærø nævnes Halmø og Store Egholm samt Strynø Kalv og Vresen. I Nakskov fjord nævnes Ydø, Bogø, Vejlø og Stensø samt øen Vensholm i Storebælt. Derefter nævnes Lindholm, Sevedø og Dyrefoden i Smålandsfarvandet. Fra Storstrømmen nævnes Masnedø Kalv og Farø samt Lindholm i Stege Bugt for at afsluttes med Lammeholme, der er en fællesbetegnelse for Storø, Mellelø og Inderø i Lammefjorden.

Litteratur: Kong Valdemars Jordebog. Udgivet af samfundet til udgivelse af gammel nordisk Litteratur ved Svend Aakjær. 1926-1943. Siderne 30-34, 120-123 og 213-233.

Christian V's Danske Matrikel fra 1688

Den næste gang vi møder øernes navne er i Christian 5's danske matrikel, der blev genudgivet i 1928 af Henrik Pedersen. Kilden gennemgår ejerlav i de enkelte amter og sogn. Her er opgjort antallet af gårde, huse med jord og huse uden jord. Matriklen

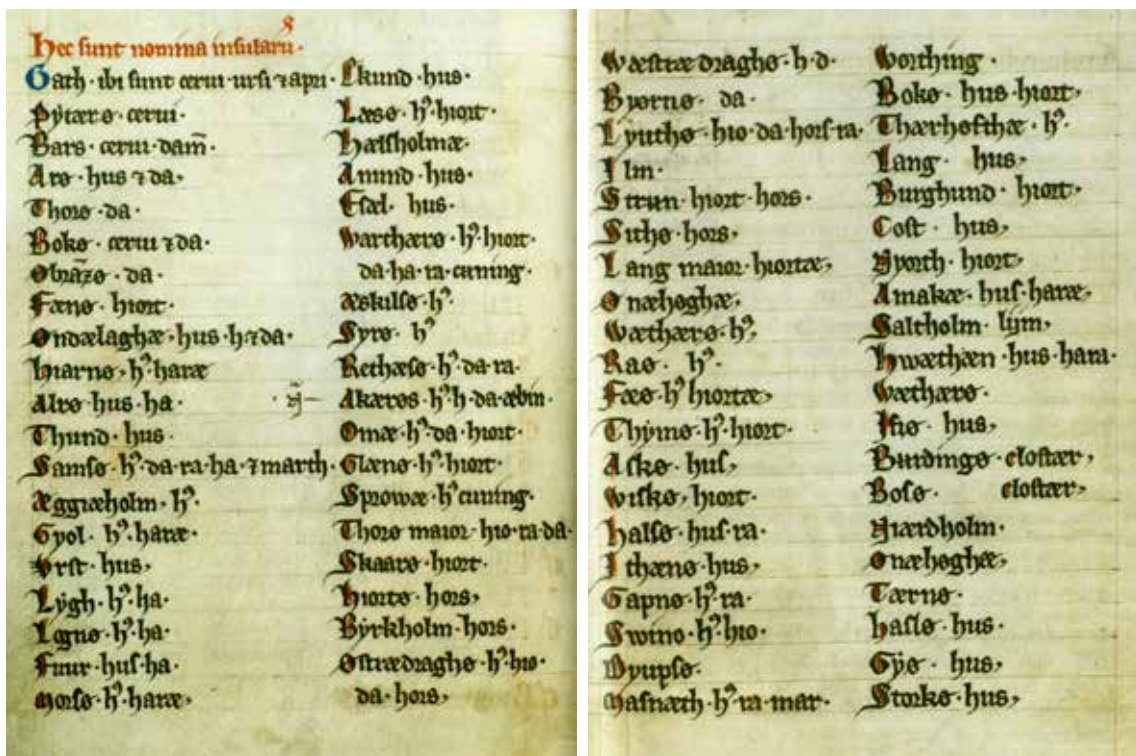
var tænkt som et skattegrundlag, så alle matriklernes hartkorn er angivet. På mange øer er der udover landbrug også en fiskerbefolkning samt for nogle øers vedkommende håndværkere og offentligt ansatte som præst og lærer. Matrikelprotokollen har blot oplysninger om det egentlige Danmark, dvs. at øen Bornholm (der var en del af Skåne) og Sønderjylland (der var en del af hertugdømmet Slesvig) mangler. Man kan ikke uddrage præcise befolkningstal af matriklen. Øer, der ikke er nævnt eksplicit, må regnes for ubeboede. Efter tabelafsnittet er anført de enkelte gårde og huses antal.

Litteratur: Henrik Pedersen: De danske landbrug fremstillet på Grundlag af forarbejderne til Christian Vs danske Matrikel fra 1688. Udgivet efter hans død på bekostning af Carlsbergfonden. 1928

Erich Pontoppidan: Den Danske Atlas fra 1763-1781

Hofpræst Erich Pontoppidan udgav en imponerende beskrivelse af Danmark. Værket udkom i perioden 1763-1781; det består af 5850 sider fordelt på syv bind, heraf er de to dobbelte. Værket er illustreret med 300 kobberstukne landkort, byplaner og prospekter. Værket er genudgivet 1968-1972. Erich Hoffmann døde i 1764, da det tredje bind var i trykken, de næste tre bind blev tilrettelagt af hans svoger Hans de Hoffman, mens det sidste bind om Slesvig var lavet af andre. Bind I fra 1763 rummer en indledning over hele landet, herunder er der omtalt plante- og dyrenavne og en oversigt over landsdelenes erhverv. Bind II og III fra 1764 og 1767 rummer en omtale af de danske øer. Bind IV og V fra 1768 og 1769 er helliget Jylland, mens Bind VI fra 1774 er en udbygning af Ø-stifterne med grundig omtale af sognene. Bind VII fra 1781 omhandler hertugdømmet Slesvig. Senere i dette temanummer er der i teksten under de enkelte øer citater fra: "Den Danske Atlas".

Litteratur: Erich Pontoppidan: Den Danske Atlas 1763-1781

I Kong Valdemars Jordebog fra 1231 ses her første opslag med to sider, det er en rundrejse fra vest mod øst: På figurens første spalte er de to første øer Gath og Pytærø (Bæverø), der ligger i det østlige Angel i Sydslesvig, herefter følger Barsø, Arø, Thorø, Båge, Brandsø, Fæno, Endelave, Hjarnø, Alrø, Tunø, Samsø, Egholm (ved Ålborg), Gjol, Vust, Livø, Lundø, Fur og Mors. I anden spalte ses Jegindø, Læsø, Hirsholm, Anholt, Hesselø, Orø, Eskildsø, Sejerø, Reersø, Agersø, Omø, Glæno, Sprogø, Thurø, Skarø, Hjortø, Birkholm og Drejø (Østre Dragø). Øen Tåsinge (Thosland) er nævnt et andet sted i Ø-listen. I tredje spalte ses Avernakø (Vestre Dragø), Bjørnø, Lyø, Illumø, Strynø, Siø og øerne Langø og Enehøje (i Nakskov Fjord), Vejrø, Råge, Fejø, Femø, Askø, Vigsø, Hasselø, Enø, Gavnø, Svinø, Dybsø og Masnedø. I fjerde spalte ses Oringe, Bogø, Tærø, Langø, Borren, Koster, Nyord, Amager og Saltholm efterfulgt af nogle skånske øer herunder Bornholm (Burghændeholm). På en tredje (ikke vist) side ses blandt andet "Vestlandsøerne" Fanø, Mandø, Rømø og Jordsand.

Nicolai Jonge: Kongeriget Danmarks Chorografiske Beskrivelse 1777

Efter at Pontoppidans Danske Atlas tog en sjællandsk sognepræst tråden op og skrev et et-binds topografi. Det var Nicolai Jonge, der i 1777 udgav: Kongeriget Danmarks Chorografiske Beskrivelse. Efter afsnittet om Sjælland, Lolland-Falster og Fyn bringer han en liste over øer. En tilsvarende liste over jyske og slesvigske øer findes ikke. Jonge har ikke haft rådighed over folketællingen fra 1769, idet han ikke nævner konkrete tal for beboede øer.

Achton Friis: De Danskes Øer fra 1926-1928

Et monumentalt værk om de danske øer er Achton Friis: De Danskes Øer, der udkom i årene 1926-1928. På en rundrejse til øerne gennem fire år fra 1921-1924 besøgte over 400 øer. På rejsen deltog kunstmaleren Johannes Larsen fra Kerteminde. Rejsen til de fleste øer foregik i en ombygget bæltsmakke kaldet "Rylen". Denne båd har i de seneste år genbesøgt mange af øerne. Det er i disse år 100 år siden, at "Rylen" første gang besøgte de danske øer, så mange ting er forandrede, ligesom de fleste af de mindre øer i dag er totalt affolkede. De var i 1920-erne levedygtige samfund med mennesker, der levede af jordens og havets ressourcer.

Litteratur: Achton Friis: De danskes øer I-III 1926-1928. Holm og Kalv, med Rylen til ubeboede øer, 2018.

Under Siællands Stifte horebre følgende Øer og Holme, som dets ere beboede, dels bruges til Hovedets Gærdning. Man vil anfere dem her til Slutning i en alfabetisk Orden, og tillige vise, hvor enhver af dem ligger, og de allerede ere anførte:

- 1) Aalholm ligger i Isheden ved Pjnten af Horns-Herred.
- 2) Aggersø ligger i Dellet ved Stielflær, og findes anført under No. 18 i Vesterflakkebjerg-Herred.
- 3) Aunse ligger under Veetingsberg-Amt, og er anført i Hammer-Herred No. 10 ved Ring-Sogn.
- 4) Baagse ligger vel nær ved Siælland tæt ved Vesten af Øye i Kallehange-Sogn, men dens Ridsogn hører dog under Falster, hvor den siden findes beskrevet.
- 5) Christiansø ligger i Østersøen, 2 Mile fra Bornholm, og er beskrevet sammesteds Pag. 235.
- 6) Danmarkeholm ligger imellem Jungsøved i Siælland og Hvideøe. Denne Øenholm ligger til et Gaardsøde i Gaardsøen i Jungsøved-Sogn, hvis Dele ere faare Gæstet sammesteds, og hører det til sin Gaard.
- 7) a) Egholm ligger ved Aggersø i Dellet ved Stielflær.
b) Egholm ved Samtse.
- 8) Ege ligger i Korsør-Herred.
- 9) Ene ligger ved Kerteminde, og er anført ved No. 18 i Østerflakkebjerg-Herred.
- 10) Esholm ligger ved Samtse.
- 11) Hølose ligger i Høstved eller Isheden.
- 12) Jærse ligger stor ved Baagse, og hører vel til samme Sogn, men nder dog Tænder til Sognekysten i Veetingsberg. (See No. 13 i Baars-Herred Pag. 212).
- 13) Giedholm ligger ved Agersø uden for Stielflær.
- 14) Glense ligger ved Stielflær under Grevskabet Høstved, er anført ved No. 4 i Vesterflakkebjerg-Herred.
- 15) Gølfalk ligger i Korsør-Herred.
- 16) Høholm ligger ved Omse.
- 17) Høstved ligger i Rattog, og er anført ved Enden af Odde-Herred N. 185.
- 18) Høstholm ligger ved Samtse i Stavnshørd.
- 19) Holmens ligger ved Vesten af Odde, og er ofte af Søen overkommets ved høje Vand; de ere 18, og deres Vind tillæger Dyrtogten og Præsten pro officio at faare og føre sig til Høst.
- 20) Høstholm ligger i Høstved.
- 21) Indersø ligger i Rattog under Odde-Herred, hvor den er anført N. 185.
- 22) Kalholm eller Kalø ligger i Høstved.
- 23) Kibholm ligger til Magleby-Sogn i Antvorskov-Amt.
- 24) Kær ligger ved Møen, og ved en Ørre er sammenhengende med Møens Land.
- 25) a) Kærholm eller Kærholm ligger i Høstved.
b) Kærholm eller Kærholm ligger ved Samtse.
- 26) Lammeholmene eller Lamsøe ere fire, og ligger i Lammeholmen imellem Odde og Vind-Herred; de ere anførte ved Høst-Sogn No. 6 i Odde-Herred.
- 27) a) Langø, en Ø ved Odde-Herred.
b) Langø ligger imellem Siælland og Møen, ved Kallehange-Sogn i Baars-Herred. (See Pag. 212).
- 28) a) Lindholm ligger ved Møen.
b) Lindholm ved Samtse i Stavnshørd.
c) Lindholm, en Øenholm ved Gaunse i Vestsøen og Hammer-Herred.
- 29) Lille ligger i Korsør-Herred.
- 30) Møgelø eller Møgelø ligger i Korsør-Herred. (See No. 3 ved Elagelø-Herred).
- 31) Møntø eller Møntø, tilligemed Møntø-Kalø, ligger ved Veetingsberg, og er anført ved No. 13 i Baars-Herred.
- 32) Møntøholm ligger i Isheden.
- 33) Møntøholm ligger under Løve-Herred, og er sammesteds anført ved No. 13.
- 34) Næstø ligger ved Skippings-Herred, og er anført ved No. 7 sammesteds.
- 35) Omse ligger ved Stielflær under Vesterflakkebjerg-Herred. (See Pag. 145).
- 36) Ormsø ligger ved Slesø, og er anført ved Høst-Sogn No. 4 i Vesterflakkebjerg-Herred.
- 37) Ormsø ligger i Isheden.
- 38) Ormsø ligger ved Løve-Herred, og er der anført ved No. 13.
- 39) Santholm ligger ved Stielflær, i Høst-Sogn, i Vesterflakkebjerg-Herred.
- 40) Saltholm ligger ved Amager, og er sammesteds anført.
- 41) Sæbøde eller Sæbøde ligger ved Magleby-Sogn i Antvorskov-Amt.
- 42) Seiersø ligger i Dellet, og er anført ved No. 11 i Skippings-Herred.
- 43) Strandhø ligger ved Stielflær, i Høst-Sogn, i Vesterflakkebjerg-Herred.
- 44) Svinsø ligger under Veetingsberg-Amt, hvor den er anført ved Ring-Sogn i Baars-Herred.
- 45) Tærse ligger imellem Siælland og Møen ved Kallehange-Sogn, og er anført ved No. 15 i Baars-Herred.
- 46) Tærse hører ind under Samtse, hvor den er anført Pag. 235.
- 47) Tyerholm ligger ved Møen.
- 48) Veiersø ligger ved Samtse, og kan gæstet 80 Høveder; den er anført Pag. 235.
- 49) Vroop ligger tæt ved Høstved under Skippings-Herred, hvor den er anført ved No. 7.

Fortegnelse

paa de smaa Øer og Holme, som ligge omkring de follaandse og fælste Sækyr og ubi Gjerdene, og anføres i alfabetisk Orden.

1) Afsø, i Sjølsø-Herred, No. 22.	13) Lindholm, i Steffemærke-Sogn i Sønder-Herred.
2) Bogø, i Næstved-Herred.	14) Lillø, ved Afsø.
3) Bogø ligger i Kappel-Sogn i Sønder-Herred.	15) Myggeskød, uden for Drørminde.
4) Bøtø, en Halsø ved Slettedøer i Fælster.	16) Naarø, i Hørsunde-Sogn i Næstved-Herred.
5) Engelholm, som gemeentlig kaldes Slotø.	17) Naarø, i Veltet ved Røjsø.
6) Enehøje.	18) Naarø-Kalv, ved Naarø.
7) Femø, i Sjølsø-Herred No. 21.	19) Nammersholm, ved Næstved.
8) Føjsø, i Sjølsø-Herred No. 20.	20) Skalsø, ved Røjsø.
9) Jergeland.	21) Stremø, ved Næstvedsfjord.
10) Klæse, i Skalsø-Kalv, ved Høstløse i Guldborgsund.	22) Stubbehølm.
11) Kystfroland, ved Myggeskød.	23) Teelholm.
12) Langø, ligger i Kappel-Sogn i Sønder-Herred.	24) Veersø, i Veltet ved Røjsø.
	25) Vensø.

Kaa 3

Fortegnelse

paa de smaa Øer og Holme, som ligge under Fjyns Stift, og anføres i alfabetisk Orden.

1) Agerbø, i Sølling-Herred No. 16.	21) Æbelund.
2) Agerø, i det lille Velt.	22) Ælsholm.
3) Bøttingeholm.	23) Bøjsø, ligger ved Middelfart i Vendsø-Herred.
4) Dalholm, i Veltet ved Afsø.	24) Sandø-Kalv, ligger sammesteds.
5) Birkeholm, under Dreise-Sogn i Sølling-Herred.	25) Galsø, ved Vogensø.
6) Biskø, ligger freest over for Gaaborg i Sølling-Herred i Gaaborgsfjord.	26) Graasø, ved Strypnæs.
7) Bødø.	27) Græsbø, i Veltet ved Taasinge.
8) Bøgenø, i Stubbedrup-Sogn og Diege-Herred.	28) Galmø.
9) a) Bøge, i Stubbedrup-Sogn ved Hindøholm ubi Diege-Herred.	29) Hals, i Mørup-Sogn.
b) Bøge, i lille Velt.	30) Hjortø, i Dreise-Sogn, i Sundø-Herred ved Taasinge.
10) Brandøse, i dito.	31) Ingø.
11) Lille Brasenholm.	32) Klumpe, i det lille Velt.
12) Store Brasenholm.	33) Klintholm.
13) Doholm, ved Hindøholm.	34) Lyse, i Sølling-Herred No. 15.
14) Dredam.	35) Langø, eller Lung i Stubbedrup-Sogn.
15) Dreyens, i Veltet ved Middelfart.	36) Lindø, i Skib-Sogn i Lunde-Herred No. 3.
16) Dreyø, i Sølling-Herred ved Taasinge.	37) Maasø, i Vibe-Sogn.
17) Ebelø, i Klinte-Sogn, Skam-Herred.	38) Munkeø.
18) Æbelholm, i Havet ved Vogensø.	39) Noeholm, i Skibe-Sogn, Lunde-Herred.
19) a) Egholm, i lille Velt.	40) Næstved, i Vibe-Sogn ved Hindøholm ubi Diege-Herred.
b) Egholm, i Dreisinge-Sogn paa Taasinge.	41) Skarø, i Dreise-Sogn i Sølling-Herred, i Veltet ved Taasinge.
20) Fynø, ikke langt fra Ebelø.	42) Sjø, en Ø mellem Langøland og Taasinge.
44) Svrosø.	43) Sjø.
45) Strypnæs, i Sølling-Herred No. 23 ved Taasinge.	52) Trelø.
46) Strypnæs-Kalv, se sammesteds.	53) Turø, idet lille Velt, noget fra Afsø.
47) Svendsø, i Gaaborgsfjord.	54) Vigø.
48) Svinsø.	55) Vefelø, i Munkebo-Sogn i Diege-Herred.
49) Tørensø, i Munkebo-Sogn i Diege-Herred.	56) Vefen i store Velt, henhørende i Langnæs-Sogn i Gudme-Herred.
50) Thorsø, ved Taasinge.	57) Vidsø, i Stubbedrup-Sogn ved Hindøholm ubi Diege-Herred.
51) Thorolunde.	58) Holm, i Veltet ved Taasinge.

Lister over danske øer efter Nicolai Jonge, der i 1777 udgav: Kongeriget Danmarks Chorografiske Beskrivelse. På siderne 240-242 findes en liste med 55 øer, der er nummererede 1-49 under Sjællands Stift, som vil få lidt kommentarer med på vejen. Nr. 1 er den lille Alholm syd for Lynæs nær Horns herred. Nr. 6 er den meget lille Danmarksholm der aldrig har været beboet. Nr. 8 er Egø, nr. 15 er Gotskalk, nr. 29 er Lilleø og nr. 30 er Maglø i Korsør nor. Æholm nr. 7 b, Eskeholm nr. 10, Hjortholm nr. 18, Kyholm nr. 25 og Lindholm nr. 28b er småøer i og ved Stavns fjord nær Samsø. Nr. 21, 26 og 27a ligger i Lammefjorden. Nr. 11 er Eskildsø i Roskilde fjord. I Holsteinsborg og i Basnæs nor findes Ormø nr. 36, Strandhøj nr. 43 og Sankholm (Sandholm) nr. 39. Munkholm nr. 32 ligger i bunden af Isefjord (jfr. Munkholmbroen). Øen Koster nr. 24 omtales som broforbundet med Møn. Øen Vrøj nr. 49 blev brugt ved inddæmningen af Saltbæk Vig. På side 373 findes en fortegnelse over øerne omkring Falster og Lolland. Her er nævnt 25 øer. Nr. 1 og 14 er Askø-Lilleø, nr. 2 er den inddæmmede Bogø i Nakskov fjord, mens Bøtø nr. 4 ligger på Falsters østkyst. I Nakskov fjord findes Slotø nr. 5, Enehøje nr. 6, Færgeland nr. 9, Romerholm nr. 19 og Stensø nr. 21. I Guldborgsund findes Flåtø og Kalvø nr. 10. I og syd for Rødby fjord ses Bogø nr. 3, Langø nr. 12 og Myggefjed nr. 15. I Smålands-havet ses Fejø nr. 8, Femø nr. 7, Lindholm nr. 13, Rågø nr. 16, Rågø Kalv nr. 18, Skalø nr. 20 og Vejnr. 24. Vensholm nr. 25 ligger nær Tårs på Vestlolland. Hyllekrog nr. 11 ligger på Lollands sydkysts østlige del. Øerne nr. 22 Stubbehølm og nr. 23 Teelholm kan ikke umiddelbart identificeres.

På siderne 344-345 er oversigten over de fynske øer med 60 øer nævnt. I det sydfynske Ø-hav ses Thurø nr. 50, Siø nr. 42 og Iholm nr. 58 i Svendborgsund. Syd for Tåsinge ses Strynø nr. 45 med Strynø-Bog nr. 46, der også rummer den lille Græsholm nr. 26. Øst for Ærø ses Halmø nr. 28 og nord herfor ses Birkholm nr. 5. Hjortø nr. 30, Drejø nr. 16 og Skarø nr. 41. Den lille Flæskholm nr. 22 mellem Avernakø og Drejø er også nævnt. Avernakø nr. 1 med Munkø nr. 38, mens Korshavn mangler. Svømmø nr. 47, Bjørnø har nr. 6, mens Lyø har nr. 34. Averø nr. 2 er Agerbøgen der ligger som en trædesten til Helnæs. I Helnæsbugten ses Illumø nr. 32 og Vigø nr. 54. Nær Assens findes Torø nr. 53, Bastholm nr. 4, Bågø nr. 9b med Egholm nr. 19a og Brandsø nr. 10. Nær Middelfart findes Svinø nr. 48 samt Fænø og dens kalv nr. 23 og 24. Vest for Bogense fandtes tidligere den lille Galø nr. 25, mens der vest for ses Æbelø nr. 17 med Æbeløholm nr. 18, mens Eynø nr. 20 formentlig er øen Ejlinge. Ved Odense Fjords munding opfattes Hals nr. 29 som en ø, mens der inde i selve fjorden ses Lindø nr. 36, Roholm nr. 39, Tornø nr. 49 og Viggelsø nr. 55. Nord for Odense lå tidligere den store Næsbyhoved, der nu er totalt forsvundet. I denne sø fandtes øerne Lille og Store Brasenholm Nr. 11 og 12 samt øen Thorslunde nr. 51. I Lillestranden ved Fyns Hoved ses øerne Bogensø nr. 8, Bogø nr. 9a, Langø nr. 35, Mejlø nr. 37 og Vejlø nr. 57. I Storebælt findes Romsø nr. 40. Sprogø nr. 44 hørte tidligere under Nyborg amt. Øen Vresen nr. 56 ligger mellem Lohals og Lundeberg på Langeland. Øerne nr. 7 Bodø, nr. 13 Doholm og nr. 14 Dredam ligger i Odense Fjord. Drejens Odde er 15 Dreyens ved Middelfart, mens øerne 3 Bøttingeholm, 21 Eskelund, 19b Egholm ved Tåsinge, 31 Ingø, 33 Klintholm, 43 Skuø og 52 Trelø kan ikke umiddelbart identificeres.

Der findes ingen ø-liste for Jyllands vedkommende, men på side 389 skriver han følgende: "der findes den store Øer Mors eller Morsøe dernæst en Deel mindre Øer, nemlig Egholm, Giøl, Øland, Livøe, Fuurland, Rotholm, Vennøe, Jegindøe eller Jegenøe".

Litteratur: Nicolai Jonge: Kongeriget Danmarks Chorografiske Beskrivelse, 1777

FOLKETÆLLINGER I DANMARK 1769-1940 OG NYERE STATISTIK

Verdens mest berømte folketælling blev foretaget ved vor tidsregnings begyndelse, men i Danmark nåede man først i 1769 lige så langt som Romerriget. Folketællingen 1769 blev afholdt 15. august, men de oprindelige folketællingskemaer er ikke bevaret, blot sognetal findes for de fleste amter. I 1787 afholdt man endnu en sommertælling 1. juli, her er tal fra næsten alle sogne bevarede, disse findes digitalt. Folketællingerne 1801 og 1834 blev afholdt i februar, årsagen til det lange tidsrum mellem folketællingerne skyldes Englandskrigene og de fattige år efter krigen. De mange folketællinger fra 1840 og frem til 1921 blev afholdt med fem- eller ti års intervaller den 1. februar, hvor der i datidens landbosamfund var stabilitet. Fra 1925 flyttedes tællingsdagen til 5. november. I 1935 skiftede man tællingsprincip, idet man gik fra de facto til de jure tælling, men for de fleste landsogne havde dette ikke den store betydning. Fra 1945 til 1976 blev folketællingerne holdt på skiftende datoer. I 1968 blev der indført Central Person Register (CPR), hvor folketallene opgøres 1. januar. I 1968 blev der gennemført en særkørsel med CPR, hvor 65 udvalgte øers folketal blev opgjort. Danmarks Statistik udsendte fra 1916 et specielt spørgeskema til ø-sognene, hvor de skulle oplyse diverse øers folketal; disse tal blev efterfølgende opgjort i Statistisk Årbog. De sogne, hvor Danmarks Statistik ikke havde oplysninger om øer, har ikke specifikt indberettet disse, derfor mangler enkelte øer i Statistisk Årbog. Dette gælder f. eks Flatø i Guldborgsund og Hjelmskov ved Hjortø.

Folketællingen 1925 og antal øer i Danmark

Tabellen viser, at der ved folketællingen i 1925 var i alt 111 beboede øer og 384 ubeboede, dvs. i alt 495 øer. Figurteksten nævner også, at der er 117 øer i indsøer, men ingen af disse var på dette tidspunkt beboede. Det er sikkert fra denne tabel, at den hyppigt fremsatte påstand om at Danmark består af 500 øer er kommet. Tabellen skriver, at omkring Jylland findes 22 beboede øer og 188 ubeboede. Omkring Fyn findes 28 beboede øer og 70 ubeboede. Omkring Sjælland og sydhavsøerne findes 53 beboede øer og 120 ubeboede, mens Bornholm består af tre beboede og seks ubeboede øer. Denne tælling giver altså 112

beboede øer og 384 ubeboede, dvs. i alt 495 øer. Dette tal er dog langt større; se GO 2011 nr. 6, hvor tallet er 720 øer. I 2022 er der 48 beboede ikke brofaste øer. (Type A).

Litteratur: Trap IV udgave 1929 Bind 1. GO 2011 nr. 6. Hvor mange øer er der i Danmark?

Folketællingen 1935

Denne tælling, der blev afholdt 5. november, er lidt speciel, idet der som nævnt skiftes princip. Før 1935 havde man konsekvent optalt den tilstedeværende befolkning (de facto). Nu gik man over til at tælle dem, der reelt var hjemmehørende på øen (de jure). For langt de fleste øers vedkommende er der blot en marginal forskel på de to tal. For enkelt søfartsøer ses det, at en større del af den mandlige befolkning ikke er hjemme på folketællingsdagen. Ærø har 448 søfolk, der ikke er hjemme (heraf de 159 fra Marstal Handelsplads), mens Fanø har 200 søfolk. I mindre målestok ses Læsø og Fur hver med 49 fraværende på tællingsdagen. Bogø i Storstrømmen og Strynø har 20 fraværende, mens Endelave har 26 fraværende.

Litteratur: Folketal, areal og klima. 1901-1960, 1964.

Folketællingerne 1950 til 1981

For folketællingerne fra 1950 og frem blev der udgivet tabeller i trykt form. Her der det muligt at få tal for alders-, køns- og erhvervsfordeling med skiftende inddelinger fra de forskellige tællinger med omkring 5 års interval.

Litteratur: Erhvervsgeografisk materialesamling 1950, Folke- og boligællingerne 1960, 1965, 1970, 1976 og 1981.

Statistikbanken fra Danmarks Statistik

Digitale tal findes på Statistikbanken under befolkning og fanen: "Folketal på øer". Disse tal tager deres begyndelse med folketællingen i 1901, men for mange øer mangler som nævnt de tidligste tal. Siden 1998 er der oplyst tal for hvert eneste år. Under sognestatistikken er det muligt at få tal fra de enkelte sogne og ligeledes om fødsler, dødsfald og vandringer fra de seneste år.

Litteratur: GO 2012 nr. 6. Befolkningstal på danske øer.

Areal og Folketal 1925 i det egentlige Danmark.

<i>Jylland:</i>			<i>Sjællandske Øgruppe:</i>		
	km ²	Indb. 1925		km ²	Indb. 1925
Jyske Fastland	23,798	1,273,445	Sjælland	7,014	1,202,769
Vendsyssel-Thy	4,633	233,838	Laaland	1,233	86,544
Mors	367	26,539	Falster	514	44,771
Als	313	28,623	Møn	217	14,646
Læsø	113	3,152	Samsø	112	7,295
Rømø	100	766	Amager	64	106,202
Fanø	56	2,731	Fejø	17	1,274
Gøl	25	1,003	Saltholm	16	32
Fur	22	1,729	Orø	15	901
Anholt	22	286	Bogø	13	1,186
Endelave	13	588	Sejersø	13	894
17 mindre beboede			Fæmø	11	658
Øer	62	2,833	41 mindre, beboede		
188 ubeboede Øer .	32	—	Øer	58	6,520
	29,555	1,575,533	120 ubeboede Øer ..	10	—
				9,307	1,473,692
<i>Fynske Øgruppe:</i>			<i>Bornholmske Øgruppe:</i>		
Fyn	2,975	298,499	Bornholm	587	45,550
Langeland	284	21,171	2 mindre, beboede Øer	—	123
Ærø	88	11,634	6 ubeboede Øer	—	—
Taasing	70	4,277		587	45,673
24 mindre, beboede					
Øer	55	4,073			
70 ubeboede Øer ..	4	—			
	3,476	339,654	Tilsammen . . .	42,926	3,434,555

Tabel fra Trap IV udgave 1929 Bind 1. Kun øer over 10 km² er medtaget.

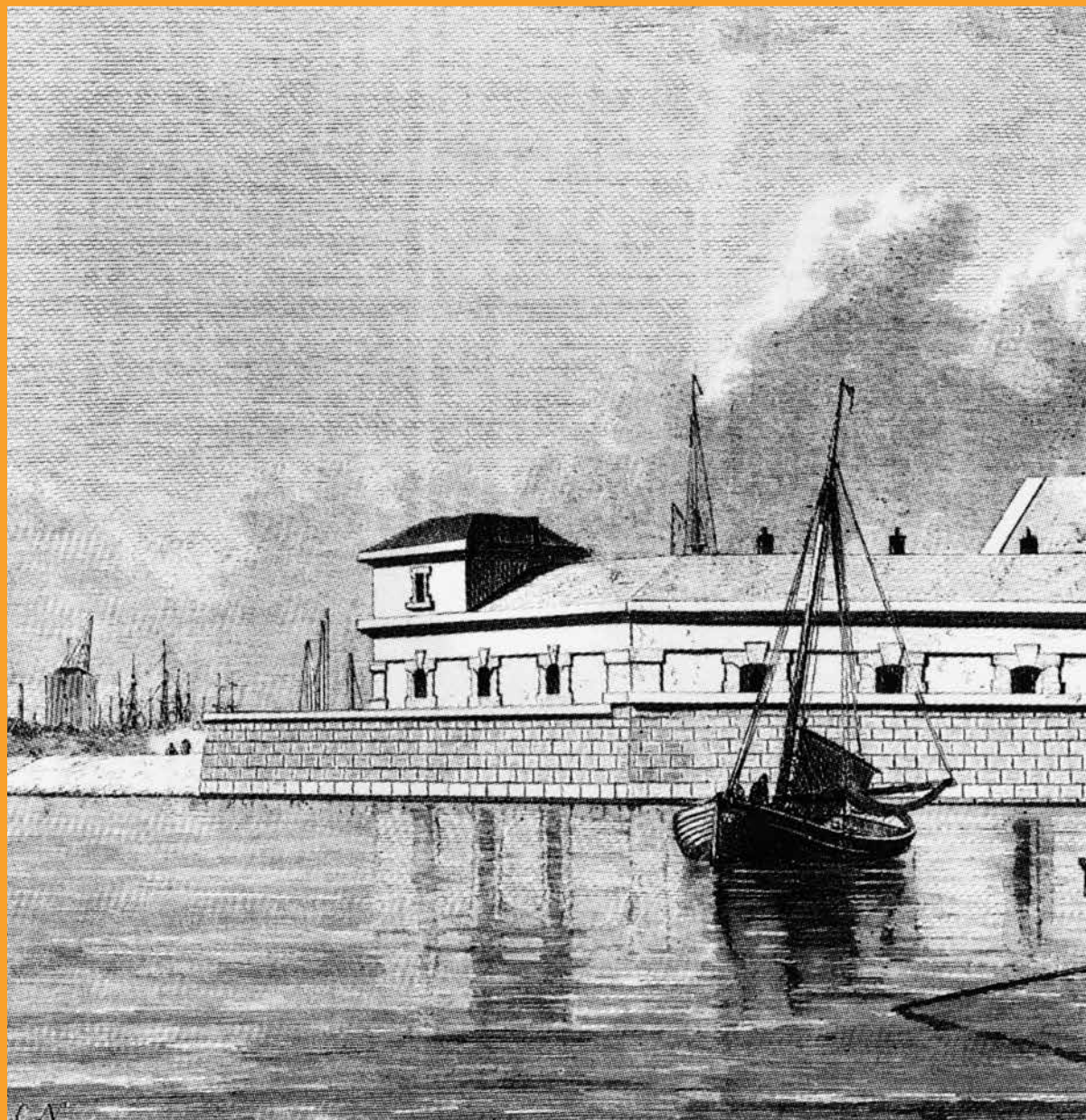
Tabellen viser, at der ved folketællingen i 1925 var i alt 111 beboede øer og 384 ubeboede, dvs. i alt 495 øer. Figurteksten nævner også, at der er 117 øer i indsøer, men ingen af disse var på dette tidspunkt beboede. Det er sikkert fra denne tabel, at den hyppigt fremsatte påstand om at Danmark består af 500 øer er kommet. Tabellen skriver, at omkring Jylland findes 22 beboede øer og 188 ubeboede. Omkring Fyn findes 28 beboede øer og 70 ubeboede. Omkring Sjælland og sydhavsøerne findes 53 beboede øer og 120 ubeboede, mens Bornholm består af tre beboede og seks ubeboede øer. Denne tælling giver altså 112 beboede øer og 384 ubeboede, dvs. i alt 495 øer. Dette tal er dog langt større; se GO 2011 nr. 6, hvor tallet er 720 øer. I 2022 er der 48 beboede ikke brofaste øer. (Type A).

Litteratur: Trap IV udgave 1929 Bind 1. GO 2011 nr. 6. Hvor mange øer er der i Danmark?

DE STØRRE ØER

Befolkningstallene for de større øer efter 1901 er fundet i Folketal, Areal og Klima samt på Statistikbanken. Tal fra før 1901 er udregnet ud fra amts-, herreds- og købstadstal fra skriftet: Folketællingen 1911 med fradrag af de omgivende øer, disse tal er ikke publicerede før. Her er som nævnt valgt at indregne Møn, Langeland ved Fyn, Samsø og Mors i tabellerne under de enkelte landsdele. Et specielt problem udgør øen Als, idet en del af den tidligere Sønderborg Kommune var på Sundevedsiden, samt at øen i 54 år ikke var under dansk styre.

Litteratur: Folketællingen 1911 (tal 1769-1911) og Folketal, Areal og Klima 1968 (tal 1901-1960)

Her skal du benytte QR koden første gang. Scan med dit smartphonekamera.

Gå til tabel side 2.

Litografi af Prøvestenen fra 1865. Fortet lå udfor Amagers østkyst, hvor der var en vanddybde på ca. 3 meter.
Litteratur: Guide til Københavns Befæstning, 1996. Thorning Christensen og Wismann: Middelgrundsfortet 1890-2019. Her oplyses følgende befolkningstal: 1894: 507, 1918: 733, 1939: 375 og 1958: 226.

SØFORTERNE OMKRING KØBENHAVN

Søforterne omkring København udgør en helt speciel gruppe af øer. De er kunstige og typisk anlagt på lavt vand med det formål at udgøre en kanonplatform til byens forsvar mod søsiden. Under slaget på Reden i 1801 manglede man et fast forsvar mod en fjende, der kom sejlene. Søforterne Prøvestenen og Trekroner var ikke færdigbyggede. I løbet af 1800-tallet og frem til 1914 byggede man flere forsvarslinjer i stigende afstand fra København i takt med forbedringen af skibsartilleriet. Under 1. Verdenskrig var forterne bemandede, men i de næste årtier udvikledes de i stigende grad. Efter 1940 findes der ikke befolkningstal for de enkelte forter, men "Folketal, Areal og Klima" anfører følgende tal for den samlede besætning for alle søforterne: 1945: 124, 1950: 131, 1955: 137 og 1960: 87.

Lynetten er en ældre konstruktion, der i 1858 og 1886 til 1894 blev moderniseret. Fortet fungerede i en periode som kommandostation for hele Søbefæstningen. Lynettens østlige dele er fjernet i forbindelse med rensningsanlægget Lynetten.

Mellemfortet er sammen med Prøvestensfortet de ældste betonanlæg i Danmark. Det er opført 1860-1863 på tre meter vand. Fortet blev nedlagt i 1932, og det er i vore dage dækket af Amagerværket.

Prøvestenen er som et af de ældste forter opført 1713, men i 1859-1863 blev det nuværende fort bygget på en kunstig ø øst for Amager. Ved nedlæggelsen i 1932 blev fortet solgt til Københavns Havnevesen, der indrettede benzinø på fortet, denne er udvidet af flere omgange.

Trekroner Søfort var oprindeligt anlagt 1713 ved havneindsejlingen ved at sænke udtjente linjeskibe i havneindløbet. I 1736 blev dette fort nedlagt og et nyt fort med samme navn opført 200 meter nord for det oprindelige. Det ufærdige fort var delvist aktivt i Slaget på Reden i 1801, men det blev væsentligt ombygget i 1839 og fik sit nuværende udseende i årene 1865 til 1868. Fyrtårnet blev bygget i 1868; fra 1869 fungerede fortet som søminestation. Trekroner var efter nedlæggelsen i 1932 et yndet udflugtsmål for københavnere, men dette ophørte, da fortet var

besat af tyske soldater 1940-1945. Efter at have stået tomt i en længere periode er fortet genåbnet som sommerudflugtssted i 1994 med udstilling og cafe. Øen blev i 2008 beboet af to personer, fra 2009 til 2018 boede her blot en enkelt, i 2019 var der ingen beboere, men fra 2010 bor her en familie.

Middelgrundsfort er opført i perioden 1890-1894, det er muligvis Verdens største kunstige ø. Anlægget af Frihavnen medførte, at store mængder materialer blev deponeret her, idet havdybden var 7 meter. Fortet blev kendt som det, der ikke stoppede tyskerne i 1940, men det skyldtes, at fortet ikke havde indøvede artillerister. Fortet har stået under hærens, søværnets og senest flyvevåbnets kommando. Her kom i 1968 et HAWK-raketbatteri, dette eksisterede til 1984. Senere var der i en periode flygtningelejr, derefter var der hotel og restaurant. Fortet blev i 2015 erhvervet af Det Danske Spejderkorps, og fra 2019 er Middelgrundsfortet Ungdomsø.

Flakfort er opført 1910-1914 på en kunstig ø omkring 4 km nord for Saltholm, det er formentlig Verdens næststørste kunstige ø. Fortet fungerede frem til 1957 som egentligt søfort, og det var i perioden 1965-1968 midlertidig raketstation for HA-WK-raketter. Efter en længere forfaldsperiode, hvor alt af værdi blev stjålet, og stenfiskere opfiskede dele af bølgebryderen rundt om øen, blev fortet fra 2001 omdannet til rekreative formål.

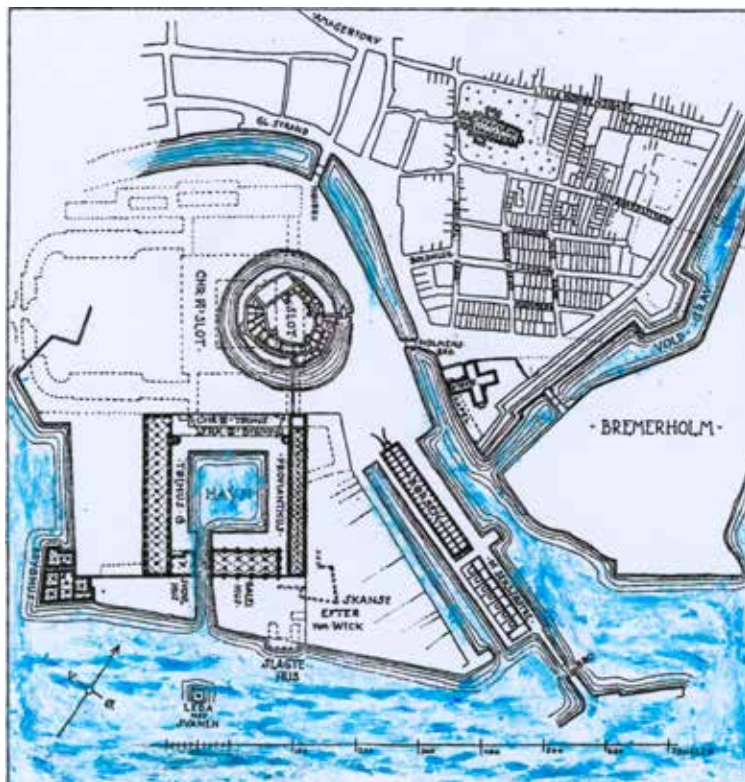
Kalkbrænderi Fort er opført 1880-1882 på en kunstig ø, der lå ca. 400 m øst for Kalkbrændrihavnen. Viborggade hed før 1886 Batterivej, og den førte ned til fortet. Dette blev nedlagt 1909, men det kan ikke genfindes, da anlægget af Frihavnen dækkede dette. Fortets placering er omtrent ved den nuværende Billedvej.

Dragørfort er det nyeste søfort, idet det er opført 1910 til 1915 på en kunstig ø omkring 400 meter fra land. Broen blev opført 1917, og den blev i 1953 erstattet af en egentlig dæmning. Fortet er i vore dage landfast med Amager. Fortet bruges nu til konferencenter og restaurant.

ØERNE OMKRING SJÆLLAND OG BORNHOLM

Benyt QR
koden ved
indholdsforteg-
nelsen.

Tabel side 4

Kort over Christian IV's krigshavn og Københavns Slot på Slotsholmen samt et stykke af Bremerholm ca. 1640. Kilde: Danske Forsvarsanlæg i 5000 år. 1984.

Københavns Kommune

Det ældste København blev bygget på nogle øer mellem Amager og Sjælland. Den mest kendte ø er Slotsholmen, der er på 23 ha. Øen har været beboet i over 1000 år, og Danmarks Statistik opregner stadig tal for øen, der er forbundet med det omgivende land med Højbro, Bryghusbroen, Børsbroen og seks andre. Også Bremerholm var tidligere en selvstændig ø. Disse øer er ikke medtaget her, mens Slotsholmens folketal er indregnet under Sjælland. Amager er delt mellem flere kommuner. Amager kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Amakæ, her fortælleres at øen har huse og harer.

Tårnby Kommune

Saltholm staves i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 på samme måde, her fortælleres at øen har lim (kalksten). Øen omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes et hus, men øen havde og har stadig ingen landbrugsjord, men øen bruges og brugtes som græsningsø for husdyr fra Amager. I "Årbog for Københavns Amt 1917" findes en beskrivelse af "Tilstanden i Københavns Amt ved Aar 1700"; om Saltholm står: "Øen Saltholm er beliggende østerlig for øen Amager. Den er en stor plet land og haves i brug af Amagere, som om sommeren derpå græsse en stor del Quæg. Paa denne Øe brydes også en stor Quantitet af kalksten, som kalkfabriquerne ved Kiø-

Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort fra 1770 viser øerne nord for Møn.

benhavn ved at betiene sig af. Om Sommeren er den Øe folkerig, thi deer holder Kalkfabriquen mangfoldige derpaa for at arbejde ved kalkstenene, og Amagerne haver ligeledes Folk derpaa, som opholde sig ved deres Melkehytter, hvilke ere fuldkomne Boliger, oprettede af Jordsoder (d.e. Græstørv) ligesom Huse siges at være udi Island. Ellers boer kun en Mand bestandig derpaa landet som henhører under Store Maglebye på Amager". I 1916 ses befolkningstallet at være 298 personer. Dette skyldes sikringsstyrken under 1. Verdenskrig. De civile indbyggere udgør 21, mens de militære er 277. Disse er indkvarteret på Saltholmsbatteriet og Barakkebatteri samt på to udkigsstationer i hver sin ende af øen. Der var indkvarteret et fodfolksdetachment på 141 personer nær Holmegården.

Dragør Kommune

Se om Dragørfortet under søforter.

Bornholms Regionskommune udgør administrativt en speciel kommune, fordi den ligger så afsides fra det øvrige Danmark. Ertholmene er ikke under denne kommune, men er uden for kommuneinddelingen, idet øen henregnes under Forsvarsministeriet. For Christiansø og Frederiksø er det ikke muligt at adskille øerne ved alle folketællinger, ligesom der af militære årsager ikke er tal fra før 1801.

Vordingborg Kommune

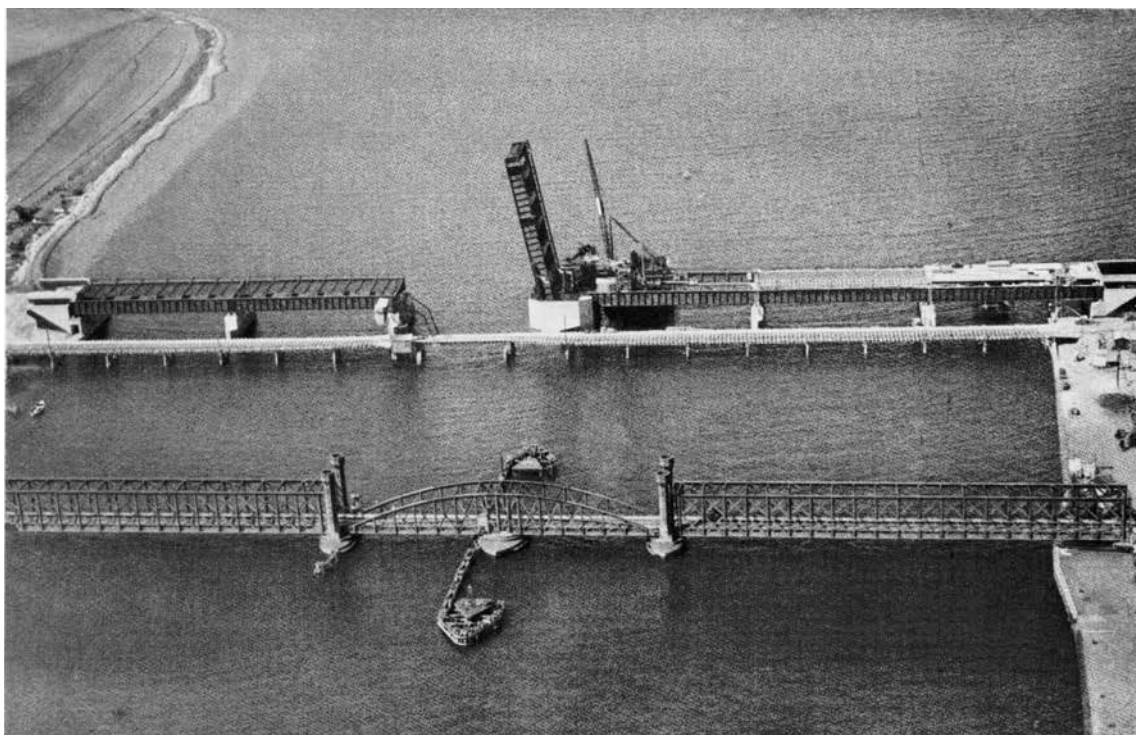
Nyord kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra

1231 for Nyorth, her fortælles at øen har hjorte. Øen omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes 20 gårde. Pontoppidans Danske Atlas fortæller, at Nyord har 27 gårde og syv huse. Jonge skriver om Nyord: "Nyeords-Øe eller Noor er en omflydt Øe beliggende en Miil fra Stege og nu henhører under Stege Sogn, men derimod ligger den kun lidt over en halv Miil fra Jungshoved i Siælland, til hvis Sogn den i forrige Tider har ligget, og da henhørt under Vordingborg Amt. På denne Øe boe 27 Gaard- og Huusmænd, der bruges som Loctser til de Forbisejlandes Nytte". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Nyord har 1 landsby, han nævner, at mange af øens beboere er lodser. Broen mellem Møn og Nyord er bygget i 1963, da der var planer om at bygge en radiostation, denne blev imidlertid bygget på Reersø.

Litteratur: Nyord – alle tiders ø, 2018. GO 1979 n4. 4 s. 115-118 og GO 1987 nr. 1. Søren Byskov: Dansk kystkultur under forvandling s. 31-60.

Lindholm Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Lindholm har et hus. I 1927 blev der oprettet et center for forskning i mund- og klovesyge. Dette blev i årene herefter stadigt udbygget, så den lille ø efterhånden blev fyldt med bygninger. I 2021 blev virusforskningen flyttet til DTU i Lyngby efter 94 år på øen.

Litteratur: Geografisk orientering 2012 nr. 6: Virusøen Lindholm.

Masnedsunds tre første broer. I forgrunden den ældste (østligste) bro fra 1884, der blev fjernet i 1936, i midten den midlertidige entreprenørbro til jordtransport. Bagerst ses den nye bro, der har fungeret indtil nu. Foto fra 1933. Kilde: Storstrømsbroen DSB 1937.

Møn Her er tallene siden 1901 inklusive de tidligere øer Koster, Egholm og Borren. Møen omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes 618 gårde og 71 huse med jord. Koster, Egholm og Borren er tidligere øer i Koster Vig, der blev tørlagt 1872-1874. herved blev de tidligere øer landfaste med Møn. Borren kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Burghund, her fortælles at øen har hjorte, mens Koster kaldes Cost, her nævnes huse. Koster har ni gårde.

Langø i Storstrømmen kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Lang, her fortælles at øen har huse. Øen omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes fire gårde. Pontoppidans Danske Atlas skriver, at Langø har fire gårde. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Langø har tre gårde. Dæmningen med gennemsejlingsfag fra Sjælland til Langø daterer sig tilbage til 1919.

Tærø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Thærhøfthæ, her fortælles at øen har huse. Øen omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes

fire gårde. Pontoppidans Danske Atlas skriver, at Tærø har 4 gårde, mens Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Tærø har en gård og fire huse. I 1834 var der fire lodser, lodseriet blev ophævet i 1935. Samme år blev skolen nedlagt.

Bogø og Farø. Bogø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Bokø, her fortælles at øen har huse og hjorte. Farø nævnes i samme kilde ved sit nuværende navn, men den er formentlig ubeboet på dette tidspunkt. Om Bogø fortæller Christian V's matrikel, at der findes 32 gårde, 14 huse med jord og seks huse uden jord. Om Farø skriver Christian V's matrikel, at der findes to gårde. Pontoppidans Danske Atlas beretter at Bogø har 29 gårde og 46 huse, mens Farø har tre gårde. Vejdæmningen, der er bygget mellem Bogø og Møn, er fra 1943, mens dæmningen til Farø fra 1985 er bygget i forbindelse med motorvejsbroen via Farø fra Sjælland til Falster. Farøbroerne fra Sjælland til Falster blev indviet 1985. Farø hørte frem til 1805 under Vordingborg landsogn, herefter blev øen en del af Bogø Sogn. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Bogø har 313 beboelser.

Johannes Mejer tegnede omkring 1670 kort over Danmark, her ses et udsnit af der viser Gavnø, Enø og Avnø. Kilde: Johannes Meiers Kort over det danske rige 1. bind kort XXIII.

Masnedø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Masnæth, her fortælles at øen har huse, rådyr og mår. Masnedø Kalv kaldes tilsvarende Masnæth Calf, denne privatejede ø har aldrig været futtidsbeboet. Selve Masnedø omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes seks gårde. Pontopidans: Danske Atlas siger, at Masnedø har tre gårde og et hus. Nikolay Jonge skriver i 1777: "Til Vordingborg Sogn hører Øen Mosøe, tilligemed en anden lille Øe eller Holm, kaldet Mosøekalv". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Masnedø har en enkelt gård og en del huse. Fra 1870 gik forbindelsen mellem Sjælland og Falster med færge mellem Mas-

nedsund og Gåbense, herfra kunne man så tage en dagvogn til Gedser, hvis man skulle til Rostock eller Berlin. I 1872 åbnede jernbanelinjen Orehoved-Nykøbing Falster, og i 1886 blev den forlænget til Gedser. I 1884 blev der bygget en enkeltsporet jernbanebro på 182 meter over Masnedø og anlagt spor til et nyt færgeleje på Masnedø sydlige del, således at dampfærgerne nu sejlede den kortere rute mellem Masnedø's sydlige ende og Orehoved, der var halvt så lang som den tidligere rute. Havnen blev udvidet med et ekstra leje i 1893. I forbindelse med Storstrømsbroen fra 1937 blev der udført omfattende anlæg af jordramper på hele Masnedø. I forbindelse

Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort: "Den sydøstlige Fierdel af Siælland" fra 1770 Her ses en del af "Eenø Land, øen Dybsø, halvøen Svinø Land og Aunø."

Johannes Mejer tegnede omkring 1670 kort over Danmark, her ses et udsnit af der viser Agersø, Helleholm, Egholm, Omø og Glænø. Kilde: Johannes Meiers Kort over det danske rige 1. bind kort XXIII.

med anlæg af den nye dobbeltsporede strækning til Fehmarnsund-tunnelen bliver der bygget en ny bro over Masnedsund, omtrent hvor den ældste Masnedsund forløb. Den nye bro forventes færdig til biltrafik i 2024 og til togtrafik i 2026.

Masnødøfortet er opført 1915 til at beskytte indsejlingen til Storstrømmen. De store befolkningstal fra 1890 skyldes arbejdsstyrken, der deltog i dette arbejde. I 1940 blev fortet lagt i mølpose. Den 9. april 1940 landede omkring 150 tyske faldskærmssoldater på og omkring fortet, besætningen på tre personer overgav sig hurtigt. Efter 2. Verdenskrig fungerede fortet som opsamlingssted for tysk krigsmateriel, som isolationslejr for kriminelle flygtninge (frem til 1947) og fra 1948 som minedepot. Fortet blev fredet i 1995, og det fungerer nu som kulturhus. I 1940 blev SEAS store kraftværk opført på Masnødø. Det producerer ikke strøm mere, men det er vigtigt for fjernvarmeforsyningen til Vordingborg.

Svinø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Swinø, her fortælles at øen har huse og hjorte. Svinø har ifølge Christian V's matrikel 28 gårde. I Pontoppidans Danske Atlas fortælles det, at Svinø har 28 gårde. Svinø er i vore dage en halvø, men som navnet angiver, har den tidligere været en ø. Vordingborgs byfoged Knud Daliin skriver i 1743 i en indberetning til kancelliet følgende: "Landet her

i Egnen, som egentlig hører under Siælland, er fast land undtagen Aunø og Svinø, som med vand skal være omgivne, men dog begge beboede". Det nuværende Svinø Nor stod i forbindelse med Nørrebække, der var en vig i Dybsø Fjord.

Avnø omtales første gang som Affnø, på ældre kort ses undertiden stavemåden Agnø, der referer til det lave vand, hvor man kunne hente agn dvs. sandorm. Jonge skriver i 1777: "Aunø, en ganske omflydt Ø, ikke langt fra det faste Land, er en prægtig Græsgang til 7 a 800 Høveder og beboes af en Husmand". Øen blev landfast med Svinø omkring 1870, da man byggede dæmninger og pumpestation. I 1930 blev der oprettet en luftmarinestation. Senere kom der tyske flygtninge til øen, før den i 1946 atter blev flyverskole. I 1950 overtog det nyoprettede flyvevåben stedet. Kasernebygningerne og kontrolltårn blev nybygget i 1989, men flyvestationen blev nedlagt umiddelbart efter. Avnø blev i 2004 til et naturcenter.

Næstved Kommune

Dybsø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Dyupsø. Pontoppidans Danske Atlas fortæller, at Dybsø har en gård. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Dybsø har et hus. Øen består af to lave morænekerner med et marint forland omkring. Hele øen var tidligere opdyrket, idet der indtil 1690

Udsnit af situationskort over Korsør Nor omkring 1800. Lilleø og Egø er på dette tidspunkt blevet landfaste, mens Maglø og Gotskalk endnu er rigtige øer. Kilde: L.F. La Cour: Korsør – Bidrag til Egnens, Byens og Havnens Historie. 1926.

fandtes to gårde, efter deres nedlæggelse bruges Dybsøl til græsning. Huset nær Sønderhoved bruges som feriehus, men øen var fast beboet frem til 1950.

Litteratur: Hist. Samf. For Præstø Amt 1984 s. 52-71: Dybsøls historie.

Enø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 Ithænø eller Jthænø, her fortælles at øen er beboet, idet der findes huse. Øen omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes otte gårde. Pontoppidans Danske Atlas siger, at Enø har otte gårde og fire huse. Jonge skriver i 1777: "Eenø er en Øe hørende til Gaunø hvorved der er et sted kaldet Hestevad, som er Overkiørelsen. Denne Øe har otte Gaarde og fire Huse". Kanalen til Næstved blev udgravet i perioden 1801-1807 gennem Lungshavehalvøen, således at det gamle udløb, kaldet Gammelsund, sandede til. Broen fra Karrebæksminde på Sjælland til Enø er oprindeligt fra 1846. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Enø har en landsby. Klapproen ved Karrebæksminde er nyere. I vore dage findes der mange sommerhuse på Enøs nordlige del, mens Enø Overdrev er fredet.

Gavnø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Gapnø, her fortælles at øen har huse og rådyr. Øen domineres af slottet af samme navn. Vejdæmningen bygget mellem Gavnø og Sjælland er bygget i 1766.

Slagelse Kommune

Glænø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her staves ønavnet ligesom i nutiden, her nævnes

huse og hjorte. Øen omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes 20 gårde og fire huse med jord. Pontoppidans Danske Atlas siger, at Glænø har 11 gårde og otte huse. Vejdæmningen er bygget mellem Glænø og Sjælland i 1881 - der findes en mindsten for denne givenhed.

Sevedø med Sevedø Fed på østsiden afskærer Øksnenæs Fjord. Jonge skriver i 1777: "Sæbedøe er en omflydt Øe, som har to Gaarde. Denne Øe kaldes ogsaa Sevedøe er langagtig og smaal ligger ud for Borreby Strand". Sevedø blev landfast ved kystprocesser omkring 1800. Sevedø omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes to gårde. Pontoppidans danske Atlas siger, at Sevedø stadig har to gårde.

Omø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Omæ, her nævnes huse, dådyr og hjorte. Øen omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes 19 gårde og tre huse med jord. Pontoppidans Danske Atlas fortæller, at Omø har 20 gårde og 10 huse. Nikolay Jonge skriver i 1777: "Omøe Sogn har 20 Gaarde og 10 Huse". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Omø har 2 landsbyer.

Litteratur: Geografisk Orientering 1988 nr. 2 og 3.

Agersø, Helleholm og Egholm er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; Agersø kaldes øen for Akærsø, her nævnes huse, hjorte og dådyr samt Æbin (muligvis aber eller måske eger). Man ved, at Valdemar gav dronning Bengerd nogle aber i bryllupsgave; de blev udsat på Agersø. Sattelitøerne Egholm og Helleholm kaldes hhv. for Ekholm

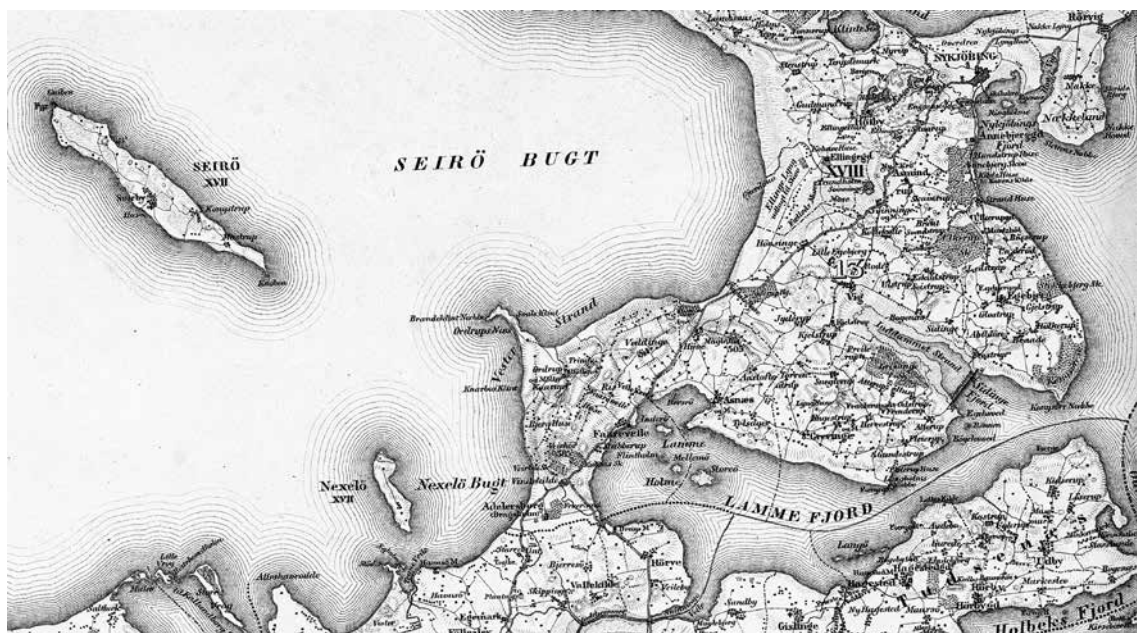

Postkort der viser huset på den lille ø Musholm eller Reersø Holm, som den førkaldtes. Foran kampestenshuset nederst til højre ses familien med deres to børn, mens personer til venstre er gæster. Arkiv: NUKH

og Hælgæholm, disse er på dette tidspunkt uden beboere. Agersø består af tre tidligere øer, sydligst Helleholm der blev landfast med Draget i tidspunktet 1750-1800, på Videnskabernes selskabs kort fra 1772 ses draget at være etableret. Agersø omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes 26 gårde og fire huse med jord, mens Egholm og Helleholm hver har en enkelt gård. Pontoppidans Danske Atlas skriver, at Agersø 24 gårde og 12 huse, mens Helleholm og Egholm hver har en gård, han opfatter Helleholm som en ø, mens Videnskabernes Selskabs kort fra 1772 som nævnt har Draget indtegnet. Nikolay Jonge skriver i 1777: "Aggersøe Sogn, en omflydt Øe har 24 Gaarde og 12 Huse. Paa hver Ende af Aggersøe ligge to smaa Holme, nemlig Ægholm, der har en Gaard, oh Helleholm, har ogsaa en Gaard". Ved Folketællingen i 1916 var der stationeret en del af Sikringsstyrken kaldet Helleholm Krigsfyr på Helleholm under ledelse af en bådsmænd var her et antal indkaldte matroser, fiskere og håndværkere. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Agersø har en landsby, mens Egholm har en gård. Egholm nord for Agersø var næsten landfast med Agersø, da man i 1972 byggede en vejdæmning hertil. Agersø skole blev lukket i 2014.

Maglø, Lilleø, Egø og Gotskalk ligger i den nordlige del af Korsør Nor, men disse øer fosvandt ved inddæmninger allerede i årene fra 1841 til 1845. Øerne nævnes i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 som hhv. Maklæø, Litleø og Ekø, de har næppe været beboede på dette tidspunkt. På Maglø findes der en stor golfbane, mens byudviklingen fra Korsør har bredt sig til Lilleø. Øen Gotskalk øst for disse øer blev inddæmnet i 1846, fra 1892 ses der teglværk på den tidligere ø, denne har så vidt vides aldrig været beboet.

Sprogø er nævnt Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Sprowæ, her nævnes huse og kaniner. Øen har ifølge Christian V's matrikel et hus uden jord. Jonge skriver i 1777: "Sprog eller Sprogøe, en liden Øe i det Store Belt er knap en fjerdingvei i Omkreds, og har kun 1 Beboer". Sprogø blev i 1886 administrativt flyttet fra Nyborg landdistrikt til Korsør by. Kvindehjemmet for "Moralsk åndssvage kvinder" blev oprettet 1923, det blev nedlagt i 1961. Ved folketællingen i 1940 ses det, at det blot er fyrpersonalet, der er tilbage, idet øens institution blev flyttet til Jylland. Til gengæld var der nu tyske soldater, men de indgik ikke i tællingerne. Sprogø blev

Udsnit af kort tegnet af oberstløjtnant J.H. Mansa: Den nordvestlige Deel af Sjælland 1853-1855. Her ses Ringholm, Nexselø, Lammeholme i Lammefjord samt Store Vrøj-Saltbæk.

først landfast med Fyn og senere med Sjælland i forbindelse med byggeriet af Storebæltsbroen. Øens huse bruges til ferieboliger for Sund og Bælt.

Kalundborg Kommune

Reersø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Rethæsø, og her nævnes huse, rådyr og dådyr. Reersø blev landfast med Sjælland omkring 1700, tidligere foregik transporten over ebbevejen vejen syd for det nuværende drag. Reersø havde ifølge Christian V's matrikel 16 gårde et huse med jord og 12 huse uden jord. Pontoppidans danske Atlas siger, at der findes 16 gårde og 16 huse på Reersø. Pontoppidan skriver i Danske Atlas følgende: "Tvende øer navnlig Reersøe og Muusholm, denne sidste er kuns en Udholm på 40 Høveders Græsning, hvor mangfoldige Strandfugle have deres Tilhold og legge en Mængde Æg, som ikke forsmaaes af Bønderne på Reersøe. Disse sidste er ikke mange, men deres Tilstand temmelig god. De beboe 16 Gårde og ligesaa mange Huse".

Musholm. Øen nævnes i Kong Valdemars Jordebog

fra 1231 under de små øer som Rethesø Holm. Nikolaj Jonge skriver om Musholm: "Muusholm er en omflødt Øe eller Udholm til 40 Høveders Græsning, hvor Mængde af Strandfugle legge deres Æg, som opsamles af Bønderne her i Egnen".

Store Vrøj. Pontoppidan skriver i Danske Atlas om Store og Lille Vrøj: "Tvende smaae Øer eller Holme i Stranden Norden for Kalundborg kaldes Store og Lille Wroy. Her er en kilde, og der kan græsses 50 a 60 Høveder, og især bliver Faar satte derover paa Græsning". Vrøj blev dæmningsforbundet med flere dæmninger i 1866, her fandtes skole 1892 til 1909. Stormfloden i 1921 bortskyllede dæmningerne, men de blev genopført trods store skader. Saltbækvig blev inddæmmed med dæmninger fra Mullen via Lille og Store Vrøj til Alleshavehalvøen, hvorved i alt 2680 ha blev afsnøret fra havet.

Litteratur: Grethe Tvedegård: Saltbækvig 2006

Nexselø omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes fire gårde. Pontoppidans Danske Atlas siger, at Nexselø har fire gårde. Achton Friis fortæller til

sidst i bind III, at Nekselø har 15 beboelser. Skolen eksisterede fra 1850 til 1973.

Sejerø er nævnt Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Syrø, her nævnes huse. Øen omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes 35 gårde og et hus med jord og 20 huse uden jord. Pontoppidans Danske Atlas siger, at der er 20 gårde og 48 huse på Sejerø. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Sejerø har tre landsbyer.

Odsherred Kommune

Ringholm lige øst for Nykøbing Sjælland blev brugt som led i et inddæmningsarbejde i 1869, digerne blev gennembrudt ved julestormen i 1902 og atter genopført. I en periode herefter var der åle- og karpebrug i inddæmningen, der aldrig blev fuldført. Bygningerne på øen er opført i 1870-erne, og øen optræder derfor først i 1870-folketællingen som beboet.

Lammefjordens øer beskrives af Jonge i 1777 som følger "Lammefjordens Øer Lammeholme: kaldet ere fem, og bruges alene til Græsning". Mellemø lå inde i den tidligere Lammefjord, der blev inddæmnet i 1872. I Kong Valdemars Jordebog fra 1231 nævnes Lambø, der var en fællesbetegnelse for Storø, Mellemø og Inderø. Øerne var ubeboede på dette tidspunkt.

Halsnæs Kommune

Hesselø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Esæl, her nævnes huse. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Hesselø har en gård og et fyr. Øen er vildtreservat, men der findes nogle få sommerhuse på øen fra ældre tid. Hesselø er tilsyneladende oversat ved folketællingerne 1840, 1845 og 1850.

Litteratur: Geografisk orientering 2016 nr. 5. Annie B. Danielsen: Hesselø: Fortællingen om en ø med slidsomme landmænd, hummerfiskere, fyrpassere, kvinder, lærere og opfindsomme børn. (e-bog). 2022.

Holbæk Kommune

Orø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Warthærø, her nævnes huse, hjorte, dådyr, harer, rådyr og kaniner. Øen har ifølge Christian V's matrikel 48 gårde tre huse med jord og 18 huse uden jord. I Pontoppidans Danske Atlas står: "Ourø sogn og Bybjerg har 22 Gårde, 1 Boelssted og 23 Huse. Til Landet er god Fiskerie. Overfarten til Sjælland er på fire Steder". Orø Sogn blev 1. april

Øerne i Frederikssund kommune ses på dette udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort: "Nord-østlige Fierdedeel af del af Siælland".

1933 overflyttet fra Hornsherred i Frederiksborg Amt til Tuse herred i Holbæk Amt. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Orø har 3 landsbyer.

Frederikssund Kommune

Eskildsø er nævnt Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Æskilsø, og her nævnes huse. Øen var ifølge Christian V's matrikel bebygget med en enkelt gård. Jonge skriver i 1777: "Eskildsøe er en Øe, beliggende i Roskildefjord, er en Ladegaard henhørende under Herregaarden Selsø". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Eskildsø har en gård. På øens nordlige del findes en kirkeruin, idet øen har haft et kloster.

Kølholm ligger umiddelbart syd for Kronprinsesse Marys bro. Øen ligger som en forlængelse af Skuldelev ås, og den består af to bakker med et mellem-liggende drag. Jonge skriver i 1777: "Paa en liden Øe i Sundet, kaldet Kiølhøi som bestaar af to Holme voxer vilde Asparges, og den ene Holm er bosat med Kaniner". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Kølholm er ubeboet. Øen har været beboet i to perioder. Omkring 1900 var der en kattefarm og i perioden 1930 til 1933 var der en fjerkræfarm på øen, men der findes ikke optegnelser i folketællingerne om denne beboelse. Der findes hustomter fra den tidligere beboelse. Øen fungerer som udflugtsø for sejlere.

Kalvø ligger umiddelbart syd for Frederikssund, hvor den før hørte til købstadens markjorde. I 1869 blev farvandet Bløden inddæmnet, og i 1896 fik øen ændret anvendelse fra græsningssområde til rekreativt område med nogle få beboelsesveje på den nordligste del.

Litteratur: Holmene i Roskilde Fjord, Fredningsstyrelsen 1984. Kølholm – en ø i Roskilde Fjord. Fredrikssundhistorier. 2009.

Furesø Kommune

Klaus Nars Holm ligger i Farum sø, den er Sjællands eneste beboede ferskvandsø. Tidligere har huset fungeret som sommerhus, men øen er nu permanent beboet.

ØERNE OMKRING LOLLAND OG FALSTER

Benyt QR
koden ved
indholdsforteg-
nelsen.

Tabel side 9

Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort over "Møen, Falster og Laaland" fra 1776. Udsnittet viser den centrale del af Guldborgsund. Her ses Hasselø som en selvstændig ø, mens tangerne har gjort Bøtø landfast. Bemærk Flatø i Guldborgsund samt de ubeboede øer Kalvø, Kjelsø og Barholmene syd herfor.

Guldborgsund Kommune

Hasselø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Halsø, her fortælles at øen har huse og rådyr. Øen omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes 18 gårde. Jonge skriver i 1777: "Hasselø, en Øe i Grønsund (skal være Guldborgsund) en halv Miil lang og bred, og beboes af 18 Gaardmænd, hvis Forfædre have været en frisisk Kolonie af Hollændere eller nederlandske Bønder, der ligesom Amagerne ved Kiøbenhavn besaae dette frugtbare Land med Rødder, Roer, Løg og alle slags Køkkenurter". Noret bag Hasselø syd for Nykøbing Falster blev inddæmet i 1870.

Flatø i selve Guldborgsund blev beboet i 1877, men Danmarks Statistik har aldrig optaget denne ø under afsnittet om beboede øer, dette kan skyldes, at den matrikulært stadig henregnes under Hasselø. Øen fungerede som tidligere som udflugtsø med udskænkning og dans frem til 1914. I vore dage er øen i brug som eventsted.

Bøtø og Bøtø Fang er to 15 km lange barrierøer på Falsters østside. Jonge skriver i 1777: "Bøttøe er en Halvø eller Peeninsel, som hænger sammen med Gedsør; den Øe kaldes også Butøe, er to Miile lang og en Fjerdingvej breed, har 8 Gaardmænd, ligeledes af hollandsk Afkom". Bøtø er sammen med to andre barrierøer gjort landfaste i 1860 med dæmninger fra Elkenøre i nord via Langø Bøtø og Bøtø Fang til Gedesby i syd, herved blev 2145 ha jord inddæmet. Den sydligste barrierø Bøtø fang fik i 1873 en gård: Bøtøgård, den ses da også i Folketællingen i 1880. Lagunesøen bagved blev inddæmet i 1860 og igen efter stormfloden i 1872, således at denne blev tørlagt. Man ved, at øen i 1552 blev beboet af hollændere, der opdyrkede jorderne, disse blev udskiftet i 1855. Bøtø omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes fire gårde, ni huse med jord og tre huse uden jord. I vore dage er hele området et udstrakt sommerhusområde.

Udsnit af Videnskabernes Selskabs kort over "Møen, Falster og Laaland" fra 1776. Udsnittet viser øerne nord for Lolland.

Lolland Kommune

Fejø, Skalø og Vejro. Fejø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Fæø, her fortælles at øen har huse og hjorte, Vejro kaldes samme steds for Wæthærø, her fortælles at øen har huse. Fejø har 67 gårde, 19 huse med jord og 19 hus uden jord. Tidligere foregik færgefarten fra Dybvig Havn til Bandholm, nu besejles øen fra Kragenæs. Vejro omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes fire gårde, Skalø var på dette tidspunkt ubeboet. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Fejø har to landsbyer og fire samlinger af huse, mens Skalø har fem beboelser, mens Vejro har en landsby. Vejdæmningen mellem Skalø og Fejø er bygget 1869. Danmarks Statistik opgør efter 2010 ikke mere tal for Skalø. De oplyste tal er venligst oplyst af Fejø Lokalhistoriske Forening. Vejro skole blev lukket i 1966. Øen var ubeboet i 1990, i årene 2007-2010 samt i 2014. Nu er der lystbådehavn og ferieresort på øen.

Femø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Thymø (muligvis en skrivfejl for Fymø), her fortælles at øen har huse og hjorte. Øen har ifølge Christian V's matrikel 43 gårde 11 huse med jord og otte huse uden jord. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Femø har to landsbyer.

Litteratur: Bygd: 1989: Fejø og Femø.

Askø og Lilleø. Askø staves i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 på samme måde, her fortælles at øen har huse. Øen har ifølge Christian V's matrikel 14 gårde et hus med jord og to huse uden jord, mens Lilleø er ubeboet. Pontoppidans Danske Atlas siger, at Askø har 13 gårde, Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Askø har en landsby, mens Lilleø har 10 beboelser. Vejdæmningen mellem selve Askø og Lilleø er bygget i 1914.

Lindholm ses i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 under de mindre ubeboede øer det samme navn. Jonge skriver i 1777: "En Fjerdingvei ude i Stranden er en liden Øe, Lindholm kaldet, holdende en Fjerdingvei i Omkreds, som alene bruges til at græsse Kreaturer paa". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Lindholm har to beboelser. Øjen ejes af Knuthenborg gods; den blev landskendt, da det var her, at Ellehammer udførte sine første flyvninger.

Rågø og Rågø Kalv. Rågø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Raø, her fortælles at øen har huse. Rågø har ifølge Christian V's matrikel to gårde, mens Kalven var ubeboet. Jonge skriver i 1777: "Rogøe, er en Øe i Beltet, paa 12 Tdr. Hartkorn, og beboes af to Bønder". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Rågø har seks beboelser. Rågø blev helt affolket i 1966, folketællingen 1870 angiver en

Udsnit af Videnskabskabernes selskabs kort over Møen, Falster og Laaland, fra 1776. Udsnittet viser Nakskov Fjord. Albuen ses at være beboet og er en ø på kortet. Kortet viser også nuværende og tidligere øer i fjorden.

familie på syv personer, der tidligere har boet på Rågø Kalv. Ved stormfloden 1872 drev Rågø Kalvs hus i land på Rågø, dette blev herefter benyttet som skole.

Nakskov Fjords nuværende og tidligere øer Enehøje, Slotø, Vejlø og Barneholm. Enehøje kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Ønæghøg-næ. Slotø og Vejlø har ifølge Christian V's matrikel hver en gård, mens Enehøje havde to. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at øerne Slotø, Enehøje og Vejlø hver har en enkelt gård. Enehøje er fjordens største ø med stejle klinter mod vest. Øen var før i tiden kendt som bolig for polarforskeren Peter Freuchen, der boede her 1926-1940. Der findes en mindesten for ham, ligesom en portal af hvalkæber endnu står på øen. Landbruget blev opgivet 1999, og øen er nu statsejet, idet Naturstyrelsen passer øen. Slotø er kendt som skibsværftsøen, idet kong Hans i 1508 grundlagde flådens første skibsværft på denne ø mellem de to flankegrave; der er dybt vand tæt ved kysten, idet den gamle sejlrende til Nakskov går tæt forbi øen. Vejlø er kendt for sine øleje, disse har været afholdt her siden 1971. Landbruget blev opgivet omkring 2010. Barneholm har haft landbrug frem til nyere tid.

Albuen, Langø, Bogø, Ydø, og Store Vejlø. Langø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Store Lang, her fortælles at øen har hjorte. I samme kilde ses Ydø kaldet Ekø under afsnittet om de mindre øer. Pontoppidans danske Atlas skriver: "Langø af 32 Tdr. Hartkorn hvorpaa er 8 smaa Gaarde og 12 Huse, hvis beboere leve af at stange Aal og ved smaa Garn at fange Torsk og Flynder, avler og god Rug". Han Fortsætter: "Bogø på 14 Tdr. Hartkorn beboes af to Bønder, som ere Selvejere, og avler god Hvede, Rug og Ærter".

Øerne ligger i den sydlige del af Nakskov fjord. Albuen er en stort krummoddekompleks, der skærmer for de mindre øer og holme i fjorden. Før i tiden foregik samfærdslen mellem øerne af ebbeveje. Begyndelsen til Inddæmningerne omkring Store Vejlø blev foretaget i 1840, Avnede Strand fik diger i 1858, men først efter den store stormflod i 1872 byggedes et samlet dige fra Lolland nær Albuens basis via Ydø-Langø-Bogø-Bondeholm-Store Vejlø til Fredsholmområdet, således at der kunne tørlægges mange km². Albuen havde ifølge Christian V's matrikel 20 huse uden jord, her boede uden tvivl fiskere og lodser.

Albuen er undertiden landfast med Lolland og ofte adskilt med en strømfyldt gænde. Albuen var i

Udsnit af Jens Sørensens kort over Rødby Fjord ca. 1700. Søkortarkivet.

1400- og 1500-tallet stedet, hvor der afholdtes store sildemarkeder. Søminestationen blev besat som den første del af Danmark 9. april 1940. Lodshuset brugtes frem til 1959 som lodsbolig. Søværnets kystudkigningsstation fraflyttede i 1999 Albuem. Lodshuset bruges nu til naturcenter og museum. Albuens befolkning toppede i 1916 med 41 beboere, der havde skole og en del fiskere. Øen blev helt affolket i 2002. Langø var tidligere fjordens næststørste ø med fire gårde. Langø havn er anlagt i 1909. Om Langø står i Pontoppidan: "Laangøe af 23 Tdr. Hartkorn, hvorpaa er otte små gårde og 12 huuse, hvis Beboiere leve af at stryge Aal og ved smaa garn at fange Torsk og Flyndere, de avler god Rug". Om Bogø skriver Pontoppidan: "Bogøe paa 14 Tdr. hartkorn beboes af to Bønder, som er Selvejere og avler god Hvede, Rug og Ærter".

Savsø og Stensø ligger i den østlige ende af Nakskov Fjord. Øerne Stavnsø og Stensø blev landfaste ved en inddæmning 1832. Savsø har ifølge Christian V's matrikel seks gårde og et hus uden jord.

Litteratur: Litteratur: Øer og Holme i Nakskov Fjord – før og nu. 1995. Livet på og omkring Nakskov Fjord. 1 og 2, udgivet 2019 og 2020. (Øerne Vejlsø, Slotø, Enehøje, Langø og Albuem). Enehøje i Nakskov Fjord, Brochure fra Skov- og Naturstyrelsen.

Borgø i Maribo Sønder sø

Borgø er den eneste ø i Maribo Sønder sø, der nogensinde har været beboet. Øen var anløbsplads for turbådene fra Maribo, og der var i en periode et traktørsted på øen.

Tidligere øer i Rødby Fjord

Lang, Magleholm, Lilleholm og Lidsø ligger i Rødby Fjord, der blev inddæmmed i flere tempi i årene 1794-1927. Øen Lang eller Langø havde ifølge Christian V's matrikel ni gårde og syv huse uden jord. Især efter stormfloden 1872 blev området digesikret, således at det var muligt at færdes på den tidligere fjordbund. De tidligere øer fremtræder i vore dage som små forhøjninger i det lave terræn.

Hyllekrog blev først beboet ved fyrets åbning i 1905; på dette tidspunkt var Hyllekrog endnu en ø; efter en storm i 1951 blev øens landfast med Lolland. Da fyret i 1971 blev nedlagt, blev fyrmesterboligen nedrevet, og øen blev affolket. Fyret anvendes i vore dage som udsigtstårn, idet der er adgang uden for fuglenes yngletid.

ØERNE OMKRING FYN

Benyt QR
koden ved
indholdsforteg-
nelsen.

Tabel side 13

Foto af postbåden ved Romsø omkring 1960. Broen blev hyppigt fjernet af isen. Alle varer bæres fra borde. Arkiv: NUKH

Kerteminde Kommune

Romsø omtales i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 under mindre øer som Rumsø, på dette tidspunkt har øen antageligt været ubeboet. Øen har ifølge Christian V's matrikel en gård. Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed fortæller: "liggende i Bælt en half Mill østlig fra Kerteminde og mesten med Skou begroet hvor paa er ickon en Gaard en deel Wildt ig en stor Mængde Caniner". Pontoppidans danske Atlas beretter, at Romsø endnu blot har en gård. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Romsø har otte beboelser og et fyr.

Litteratur: Årsskrift for Østfyns Museer: Cartha 2018/2019 side 35-50. Hvad folketællingerne kan fortælle om Romsø

Langø, Bogensø og Egensø ligger vest for Hindsholm. Langø har ifølge Christian V's matrikel seks gårde og et hus med jord. Bogensø har fire gårde og Egense to gårde. Pontoppidans danske Atlas skriver at Langø har fem gårde og to huse, Egensø har to gårde Bogensø har tre gårde (Halvø på dette tidspunkt). Øerne Langø, Bogensø og Egense blev

landfaste med Hindsholm først ved landhævning og dannelse af strandvolde og senere stabiliseret ved vejanlæg, før var der ebbeveje til øerne. Langø blev landfast omkring 1800, de to andre tidligere.

Litteratur: Geografisk Orientering: 1989 nr. 1 Fyns Hoved og Hindsholm og Geografisk Orientering 2015 nr. 5 Langø Hoved. Årsskrift for Østfyns Museer: Cartha 2015/2016 side 75-89. Langø – fortid, nutid, fremtid.

Tornø har ifølge Christian V's matrikel en gård. Tornø i Odens Fjord fik dæmning til Fyn i 1926. Pontoppidans danske Atlas beretter at Tornø har en gård. Øen blev forbundet med Dræby Fed med en dæmning.

Vigerø og Lindø blev dæmningsforbundne med Dræby Fed og området ved Lindøgård ved en større projekt i 1871.

Litteratur: Årsskrift for Østfyns Museer: Cartha 2020/2021 side 75-89. Munkebo.

Udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort med det sydlige Langeland. Udsnittet er fra kort over den "Sydlige Deel af Fyen tilligemed det tilgrænsende stykke af hertugdømmet Schleswig saavel som Øerne Langeland, Taasinge, Ærø, og mellemliggende smaa Øer". 1783.

Nyborg Kommune

Vresen ses i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 under de mindste øer som Wrysn. Vresen har været beboet i perioden 1840-1922, men folketællerne har flere gange overset denne lille ø. Øen fik nyt hus i 1890. Der findes et foto fra 1902, der viser en familie med tre børn. Efter stormfloden i 1922 blev øen opgivet som beboelig. Ved Achton Friis' besøg i 1921 boede der endnu en fiskerfamilie med to voksne sønner.

Litteratur: Poul Henrik Hartz: Vresen – det fynske Atlantis. Årbog for Svendborg og Omegns Museum 1995 s. 136-147

Langeland Kommune

Langeland havde ifølge Christian V's matrikel 734 gårde 199 huse med jord og 280 huse uden jord. Langeland lever op til sit navn, idet den er 52 km lang og blot 10 km på sit bredeste sted. Ved åbningen af Langelandsbroen i 1962 blev øen landfast med Siø og Tåsinge og i 1966 med Fyn.

Strynø og Strynø Kalv kaldes ifølge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Stryn, her fortælles at øen har hjorte og hors, mens Strynø Kalv i samme kilde under de mindre øer kaldes Stryn Calf. Øen Strynø har ifølge Christian V's matrikel 29 gårde og otte huse uden jord, mens Kalven har tre gårde. Pontoppidans Danske Atlas fortæller at Strynø har 54 gårde, mens Strynø Kalv har 3 gårde. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Strynø har en landsby.

Siø og Skovø kaldes ifølge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Sithø, her fortælles at øen har hors. Siø og Skovø blev bundet sammen af diger i 1861, mens to små holme syd for øerne blev inddæmmed så sent som 1962. Siø omtales i Pontoppidans danske Atlas: "Siø som haver nogle faa Beboere item Skovøe og et Par smaae Græsholm bruges alene til Fædrift". Siø var ifølge Christian V's matrikel ubeboet, men var skyldsæt. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Siø har en gård og seks huse.

Bogø, Langø og Lindø i Lindelse Nor. Bogø ligger i den sydligste del af Lindelse nor, vandområdet syd for denne ø blev før i tiden kaldt for Havbølle Nor. Ved inddæmningsarbejder i 1868 blev der bygget rigtige dæmninger i vest- og østenden af øen; selve øen er på 33 ha var tidligere forbundet med et spang til Langeland. Langø på 6 ha blev dæmningsforbundet

Foto af Halmøgård 2018. Foto: NUKH

med Langeland i 1911, idet ejeren byggede en smal dæmning til øen. Lindø fik en dæmning før 1889 (ses på det høje Målebordsblad). Øerne Langø og Lindø i Lindelse Nor blev dæmningsforbundne med Langeland i hhv. 1911 og 1920, mens Bogø i norets sydlige del forsvandt som selvstændig ø i 1868 ved to dæmninger mellem Langeland og øens østlige og vestlige ende.

Litteratur: Kjeld Hansen: Folk & Fortællinger 2014 s. 131-138.

Bogø i Magleby Nor. Ved Magleby Nors tørlægning i 1853 blev Bogø landfast. Øen blev dog ikke beboet i første omgang.

Litteratur: Holm og Kalv med Rylen til ubeboede øer 2018. Side 92 (Strynø Kalv). Kjeld Hansen: Folk & Fortællinger 2014 s. 139-147.

Ærø Kommune

Ærø og Lilleø. Ærø hørte før 1864 til hertugdømmet Slesvig. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Ærø har to byer og 25 landsbyer, mens Lilleø er ubeboet. Vitsø, Stokkeby og Gråsten Nor på Ærø er afskåret fra havet i årene 1784, 1856 og 1856. Lilleø var blot beboet i en kort årrække.

Halmø nævnes i Kong Valdemars Jordebog fra 1231.

Udsnit af Videnskabernes selskabs kort over det sydfynske øhav. Kort over den "Sydlige Deel af Fyen tilligemed det tilgrænsende stykke af hertugdømmet Schleswig saavelsom Øerne Langeland, Taasinge, Ærø, og mellemliggende smaa Øer". 1783.

Johannes Mejer tegnede omkring 1670 kort over Danmark, her ses et udsnit af Fåborg og Svendborg Kommunes øer. Bemærk Knolden syd for Fåborg, denne er på dette tidspunkt ubeboet ligesom Bjørnø og Svelmø. Kilde: Johannes Meiers Kort over det danske rige 2. bind kort III.

under de mindste øer stavet på samme måde. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Halmø har en gård.

Birkholm har ifølge Christian V's matrikel en enkelt gård og fire huse med jord. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Birkholm har en landsby. Birkholm hørte fra reformationen i 1536 til 1964 til Drejø sogn, men blev derefter administreret fra Marstal.

Store Egholm havde i en kort periode to gårde, men stormfloden 1872 ødelagde erhvervsgrundlaget helt. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Store Egholm er ubeboet.

Litteratur: Geografisk Orientering 2019 nr. 2. Holm og Kalv med Rylen til ubeboede øer 2018. Side 94-96 (Store Egholm og Halmø). Fynske Årbøger 2019 s. 57-73 Det ørige Drejø Sogn. (Birkholm).

Svendborg Kommune

Tåsinge består af tre sogne, ifølge Christian V's matrikel er der her 195 gårde, 31 huse med jord og 61 huse uden jord. Pontoppidans danske Atlas oplyser at Tåsinge har 170 gårde i tre sogne. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Tåsinge har tre sogne. Tåsinge fik dæmning til Siø i 1960, broen til selve Langeland stod færdig i 1962, mens Svendborgsundbroen er fra 1966.

Thurø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Store Thorø, her nævnes at øen rummer hjorte, rådyr og dådyr. Øen har ifølge Christian V's matrikel 17 gårde og otte huse med jord. Pontoppidans danske Atlas siger at Thurø har 22 gårde og 32 huse, mens Achton Friis fortæller til sidst i bind III,

at her er 427 beboelser. Thurø fik i 1934 en vejdamning til Fyn med gennemsejlingsbro, der afløste en elektrisk færge.

Kidholm Den lille ø Kidholm i Thurø Bund tilhører Bregninge Sogn på Tåsinge. Øen fik fast beboelse i 1866, og i folketællingen 1870 findes en familie med to børn, øen findes ikke beboet ved folketællingen i 1880. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Kidholm er ubeboet. Danmarks Statistik medregner ikke øen.

Drejø, Hjortø, Hjelmshoved og Skarø. Øen Drejø omtales i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 som Østrædraghø, her berettes, at øen har huse, hjorte, dådyr og hors (dvs. heste). Om Skarø fortælles her, at øen rummer en hjortebestand, mens Hjortø og Birkholm har hors. Om Drejø fortæller Christian V's matrikel, at der findes 25 gårde og to huse med jord, om Hjortø siger Christian V's matrikel, at der findes fire gårde, Hjelmshoved var ubeboet, på Skarø findes ifølge Christian V's matrikel ti gårde. Pontoppidans danske Atlas oplyser at Drejø har 26 halvgårde. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Drejø og Skarø hver har en landsby, Hjortø har syv beboelser, mens Hjelmshoved har to huse. Birkholm blev i 1964 overført fra det daværende Drejø sogn til Marstal sogn.

Frederikso i Svendborg Havn (tidligere kaldet Koholm) er en kunstig ø. I 1860 fandtes et saltkokeri på øen. Øen var beboet i 1880 og 1890, men der ses ingen beboere før ved folketællingen i 1925. I 1916 blev Svendborg Værft oprettet med beddings på øen, der ifølge folketællingerne var beboet i 1925 og

Ødi Middelfar Sund/ eller westen Fyen ere liggende / Ebelø ½ Miltweigs Norden fra Bogenfe: Item Sennø/ Bogø/ Arø/ Torø / Aggernes / Hellesnes med andre smaa Øer. For den syndre Landfens Ende / er Knol/ Lyø/ Bjørnø/ Brandø/ Jordsø/ Birkholm/ Korshaffven oc andre flere. Af hvilke nogle med Gaarde ere bebygte oc aff Folket besiddis. De øfrige smaa brugis til Græsgang/ Skouhug oc i andre maade/ efter som de alle hver efter sin Stortlighed ere fructbare/ af Marsk/ Eng/ Græsgang/ Skou oc deslige god Læghed.

I Arnt Berntsen: Danmarckis oc Norges Fructbar Herlighed, 1650 side 101 og 102 ses en oversigt over Vestfyns øer: Ebelø, Fænø, Bågø, Arø, Thorø, Agernæs samt KNOLD, Lyø, Bjørnø, Brandsø Hjortø, Birkholm og Korshavn (Avernakø's østlige del). Kilde: Arnt Berntsen: Danmarckis oc Norges Fructbar Herlighed, 1650.

1940, men herefter var øen ubeboet frem til 2012, frem til 2017 boede her under en håndfuld beboere.

Litteratur: Fynske Årbøger 2019 s. 57-73: Det ørige Drejø Sogn. (Drejø, Skarø, Hjortø, og Hjelmshoved).

Faaborg-Midtfyn Kommune

Store Svelmø var ifølge Christian V's matrikel ikke beboet, men havde skyldsatt jord. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Store Svelmø har en dobbeltgård. Øens adgangsveje er ebbeveje. Øen blev forladt i 1968 som helårsbeboelse, men bruges til ferieø.

Litteratur: Holm og Kalv med Rylen til ubeboede øer 2018. (Store Svelmø).

Kidholm ligger nær Lille Svelmø, øen havde i 1940 to indbyggere, familien fik i 1941 en søn, han er det eneste barn, der er født på denne lille ø.

Fiskerholm ved i Nakkebølle Fjords Munding, blev i 1866 landfast med dæmninger til Fyn mod vest og øst. Fiskerholm i den vestlige del af Helnæsbugten har aldrig været beboet.

Bjørnø skrives i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 som Byørnø, øen rummer en dådyrbestand. Øen har ifølge Christian V's matrikel seks gårde. Pontoppidans danske Atlas skiver: "Til Faaborg Sogn hører den Øe Bjørn-øe, som ligger straks over for Faaborg en fjerding Wej derfra, og beboes af syv Halvgaaardsmænd paa 24 Tdr. 5 Skp. og 1 Fk". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Bjørnø har en landsby.

Avernakø med Korshavn kaldes ifølge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Wæstra Draghø, her fortælles at øen har hjorte og dådyr. Øen har ifølge Christian V's matrikel 21 gårde og et hus med jord. Pontoppidans danske Atlas fortæller, at Avernakø har 21 gårde. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Avernakø med Korshavn har tre landsbyer. Mellem Avernakø og Korshavn blev det havskabte drej forstærket med en vejdamning i 1937, tidligere var det besværligt at færdes mellem øerne, ved indvielsen rejstes en mindesten.

Lyø kaldes ifølge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Lyuthø, her fortælles at øen har hjorte, dådyr, hors og rådyr. Øen har ifølge Christian V's matrikel 24 gårde og et hus med jord. Pontoppidans danske Atlas fortæller, at Lyø har 24 gårde. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Lyø har en landsby.

Knolden ved Dyreborg ses afbildet som ø på Johannes Mejers kort og beskrevet i Arnt Berntsen: Danmarckis oc Norges Fructbar Herlighed, 1650. Drejet mod vest er dannet i årene mellem 1650 og 1700.

Foto af Torøs færgeløje. Siden 2017 er det muligt at komme til øen uden færge, så færgeløjet er øde og forladt. Foto: NUKH

I mange år stod mindesmærket om Thors kamp mod jætterne på Thorø. Arkiv: NUKH

Drejet mod øst er ikke helt lukket i 2022. Øen hører under Bjerne ejerlav og først ved denne landsbys udskiftning blev øen beboet. Her har siden boet en til to familier.

Illumø kaldes i følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 for Ilm. Øen har ifølge Christian V's matrikel to gårde. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Illumø har tre beboelser, nemlig to gårde og et større sommerhus. Øerne Hørshoved og Vigø optræder ikke i folketællingerne, men Vigø har været beboet på et senere tidspunkt.

Litteratur: Holm og Kalv med Rylen til ubeboede øer 2018. (Illumø)

Assens Kommune

Helnæs og Agernæs er i vore dage dragforbundne via feddet med Fyn. Agernæs har ifølge Christian V's matrikel to gårde, mens Helnæs havde 21 gårde og 17 huse med jord. Pontoppidans Danske Atlas siger 20 gårde og 16 huse på Helnæs, mens "Avernæs er en peninsel med et hus, der dyrkes af Fredriks-gaves beboere". Jonge skriver i 1777: "Hellenæs Sogn er kun et ringe Sogn for sig selv, og bestaar af 20 Gaarde og 16 Huse".

Torø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Thorø, og der er dådyr. Øen har

ifølge Christian V's matrikel en enkelt gård. Jonge skriver i 1777: "Thorøe, en omflydt Øe har en Gaard og 8 Tdr. Hartkorn og hører til Frederiksgave". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Torø har en gård. Thorøsund blev lukket i 1993 af kyststrømmene, således at øen i vore dage er landfast (type E). Øen ejes af Københavns Lærerforening, der driver feriekoloni på øen. Befolkningstallet i 1930 og 1935 er eksorbitant stort, dette skyldes tilstedeværelsen af københavnske skolebørn; før 1935 talte man som nævnt de facto, mens man herefter overgik til de jure tællinger. Folketallet for Thorø i 1930 er blot syv personer, der er fastboende.

Bågø med Egholm. Bågø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Bokø. Der nævnes hjorte og dådyr. Den lille ø nord for kaldet Egholm kaldes her Ekholm. Pontoppidans Danske Atlas siger at Bågø har 16 gårde og 12 huse. Jonge skriver i 1777: "Den Øe Baagøe hører til Assens Sogn; den bestaar af 16 Gårdmænd og 13 Huusmænd, og hører under Grevskabet Wedelsborg". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Bågø har en landsby. Øen Egholm er landfast med Bågø.

Litteratur: Bygd 1982 nr. 1. (Bågø). Holm og Kalv med Rylen til ubeboede øer 2018. Side 98-101 (Torø). Nick Nyland: Thorø – børnenes ø. 2018.

Udsnit af Videnskabernes Selskabs Kort over den "Nordlige Deel af Fyen med tilgrænsende kyster af Jylland og Schleswig" fra 1780. Her ses Lillebælt med øerne Fænø, Svinø, Brandsø og Bågå.

Middelfart Kommune

Brandsø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Øbranzø, her fandtes dådyr. Ved den svenske hærs passage over Lillebælt på isen i 1657 boede der en enkelt familie. I perioden 1709-1711 var øen karantænestation for Jylland sammen med Kyholm ved Samsø. Brandsø havde ifølge Christian V's matrikel en gård. I 1787 var der også en enkelt gård med 6 karle og 4 piger til øens dyrkning. I 1834 var der en skovfoged og en husmand samt en skole med seks børn. I 1912 var der to gårde og to husmandssteder samt en skole med seks børn. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Brandsø har ni beboelser. I selve tekstafsnittet fortæller han, at der er 14 børn på øens skole ud af en befolkning på 57, dvs. ca. en fjerdedel af øens indbyggere er skolesøgende, og øen havde egen lærer. I 1970 blev øen helt affolket. I 1974 var øen udpeget som lokalitet for et atomkraftværk.

Litteratur: Bygd 1982 nr. 1. (Brandsø), Pia Viscor: Brandsø – øens historie indtil år 1900. 2017.

Svinø ses i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 som Swinø. Pontoppidan omtaler Svinø som ubeboet, men "bruges mest til 120 Høveders Græsning". Jonge skriver i 1777: "Svinø, en Øe ved Gamborg, er kun smal, men en halv Miil lang, og bruges til 120 Høveders Græsning. På denne Øe trækker Marsvinsjægerne deres Fangst op". Svinø fik før 1812 dæmning mod øst til Ronæs ji følge matrikelkortet, og yderligere var der en dæmning til Gamborg før 1787, idet udskiftningskortet angiver en sådan. Gamborg Fjord blev således afskåret fra havet. Svinø fik dog ført beboelser omkring 100 år senere.

Fænø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231, her nævnes hjorte. Fænø Kalv ses i ølisten under de mindre øer som Fænø Galf. Selve Fænø havde ifølge Christian V's matrikel fire gårde. Pontoppidans Danske Atlas skriver, at Fænø har fire beboere, mens Fænø Kalv er ubeboet. Jonge skriver i 1777: "Den Øe Fænø beliggende Sydsydvest for Middelfart er en Fjerdingsvei lang, har i Omkreds 16000 danske Alen og har 4 beboere". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Fænø har 17 beboelser herunder en skole. Trap V. udgave angiver befolkningstal for Fænø i perioden 1801-1901 fejlagtigt, det er tal for hele det daværende Middelfart landdistrikt, men Hindsgavlhalvøen blev i 1925 overført til købstadskommunen, disse tal er fejlagtigt overført til Fænø. Øen blev næsten helt affolket i 1980; her blev næsten alle øens huse nedrevet. Fænøgård blev nyopført i moderne skikkelse. Øen er Danmarks største privatejede ø.

Udsnit af "Videnskabernes Selskabs Kort over den Nordlige Deel af Fyen med tilgrænsende kyster af Jylland og Schleswig" fra 1780. På udsnittet ses Æbeløarkiplet med øerne Dræet, Ejlingen og den nu landfaste Lindø. Herudover ses Store Stegø og Langø øst for Bogense.

Nordfyns Kommune

Æbelø, Dræet, Ejlinge og Lindø ligger i "det nordfynske vadehav", hvorfra der er adgang af ebbeveje. Lindø er dog blevet landfast omkring år 1900. Æbelø omtales i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 under de mindre øer. Øen har sandsynligvis været ubeboet. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Æbelø har fire beboelser. Æbelø fyr blev bygget i 1893. På Æbeløs vestlige side findes resterne af en havn, hvorfra der udskibedes ræl til bygning af den gamle Lillebæltsbro i begyndelsen af 1930-erne. I forbindelse med rælgravning anlagdes et tipvognsspor. Adgangen til øen sker via en 1,5 km lang ebbevej og derefter en lignende afstand over den ubeboede Æbeløholm.

Store Stegø og Langø. Langø var ifølge Christian V's matrikel ubeboet, men havde skyldsæt jord. Store Stegø og Langø blev inddæmmede 1871 i forbindelse med inddigningen og tørlægning af Gyldensteens Strand.

Bågø, Lammesø, Lindø og Gersø. Bågø i Odense Fjord blev brugt ved inddæmninger i 1818. Lammesø blev brugt som fikspunkt ved dæmningsbyggeri i 1811, mens Gersø blev landfast med Fyn ved dæmningsbyggeri i 1816. Jonge skriver om Skeby sogn: "Til Sognet hører følgende ubeboede Øer: Lindø, Bogø, Lamsøe, Søehoved, Roeholm, Klingskov, Giersø på hvilken der dog saaes nogle tønder Sæd".

Lammesø, Lindø og Gersø er inddæmmede 1809.

Odense Kommune

Viggelsø omtales i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 under mindre øer som Wigælsø, øen var på dette tidspunkt antageligt ubeboet. Øen har ifølge Christian V's matrikel en enkelt gård. Pontoppidans danske Atlas nævner 1 gård på Viggelsø, Jonge skriver: "Vikelsøe er en Øe, en Fjerdingsvej Lang og en halv Fjerdingsvej bred, hvorpå kan græsses 150 Høveder og beboes af en Husmand, der hører under Ulriksholm". Jonge skriver i 1777: "Vikelsøe hvorpå der kan græsse 150 Høveder beboes af en Husmand, der hører til Ulriksholm". Ved folketællingen i 1787 hører Viggelsø under Munkebo sogn i Bjærgø Herred, derefter under Østrup Sogn i Lunde Herred. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Viggelsø har en gård og et hus. Viggelsø fik sit areal betragteligt forøget fra 66 ha til 132 ha ved inddæmninger med Store og Lille Ægholm i 1873, denne inddæmning er opgivet og udpumpningen er stoppet i 1993. Øen blev i 1990 overtaget af Skov- og Naturstyrelsen.

Litteratur: Brochure nr. 95 fra Statsskovvæsenet.

ØERNE OMKRING JYLLAND

Benyt QR
koden ved
indholdsforteg-
nelsen.

Tabel side 21

Postkort fra 1910 af Store Okseø med Lille Okseø i baggrunden. Arkiv: NUKH

Aabenraa Kommune

Okseøerne (i Flensburg Fjord) er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 under afsnittet: "Dertil de mindre øer", her nævnes Store og lille Okseø, de skrives Øksnø maior og minor. Store Okseø ejes af Staten/Naturstyrelsen, mens Lille Okseø siden 1938 har været ejet af Københavns Lærerforenings kolonier.

Litteratur: Brochure nr. 129 fra Statsskovvæsenet.

Barsø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her står Bars, og der nævnes hjorte og dådyr på øen, som formentlig var ubeboet. Jonge skriver i 1777: "Til Sognet hører den liden behagelige Øe Barsøe kaldet, som ligger en Fjerdingvei fra det faste Land, og er omtrent en Fjerdingvei lang og bred".

Litteratur: Bygd 1982 nr. 1 (Barsø).

Kalvø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 under afsnittet: "Dertil de mindre øer", her skrives øen som Calf Ø. Kalvø i Genner Bugt fik vejdamning i 1848 og øen var ubeboet frem til 1847.

Haderslev Kommune

Årø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen Arø, der nævnes hus og dådyr. Pontoppidans danske Atlas nævner 23 gårde. Jonge skriver i 1777: "Til Øsbye Sogn hører den lille Øe, Aarøe, beliggende strax uden for det faste Land. Øen har ikkun en Landsby med 23 Huse".

Litteratur: Bygd 1982 nr. 1 (Årø).

Silkeborg Kommune

Møgelø i Juulsø var Jyllands eneste beboede ferskvandsø. Øen havde en sommerrestaurant. Siden 1915 rummer øen spejderhytter og nogle sommerhuse.

Horsens Kommune

Vorsø omtales i Pontoppidans Danske Atlas, her står: "Øen bestaaer alene af én Bondegaard, og hører til Steensballegaard". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Vorsø har en gård. Vorsø blev i 1928 købt af Københavns Universitet for midler, der var testamenteret af Zoologen Herluf Winge, i fundatsen står: "Fristed til Fredning for Dyr og Planter, også de

så kaldt skadelige". Siden 1970 har Miljøministeriet administreret øen. Adgang til øen sker ad en ebbevej nord for øen.

Endelave er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Øndalaghæ med huse, hjorte og dådyr. Øen har ifølge Christian V's matrikel 37 gårde og fire huse med jord. Pontoppidans danske Atlas skriver, at Endelave har 250 indbyggere. Jonge skriver i 1777: "Paa Øen er der en Bye beliggende i Bugten med 41 Avlsgaarde, nemlig 37 Gaarde og 4 Huse, tilligemed en Veirmølle, strax uden for Byen". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Endelave har en landsby udflyttergårde og en herregård.

Hedensted Kommune

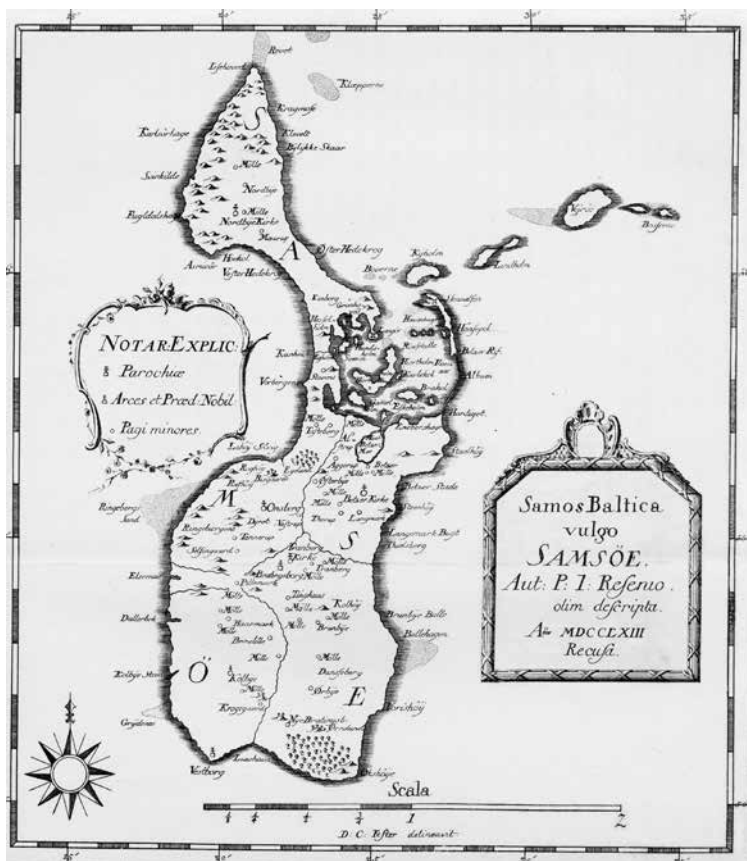
Hjarnø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Hiarnø, her lever der harer. Øen omtales i Christian V's matrikel med 11 gårde og tre huse med jord samt et hus uden jord. Pontoppidans Danske Atlas skriver, at her er 160 indbyggere og ni gårde. Jonge skriver i 1777: "Hiarnø Sogn har en eneste By, kaldet Hiarnøbye heri er 9 Bøndergaarde og nogle Huse".

Odder Kommune

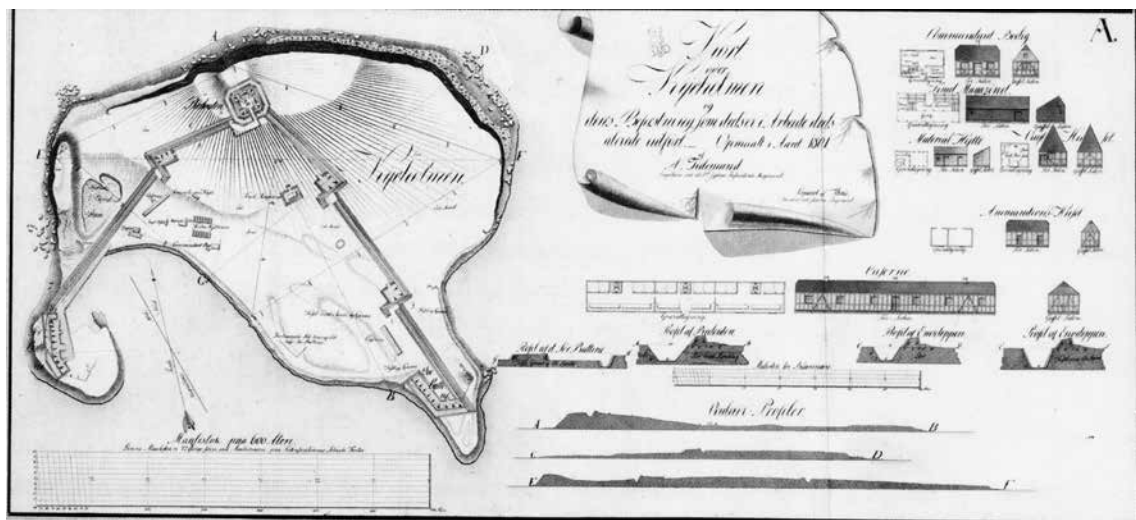
Alrø ligger i Horsens fjord. Øen er nævnt Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen det samme, og her nævnes huse og harer. Alrø har ifølge Christian V's matrikel 21 gårde og et hus med jord. Pontoppidans Danske Atlas skriver, at der på Alrø er 25 gårde. Jonge skriver i 1777: "Alrøbye har 19 Gaarde foruden Præstegaarden". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Alrø har en landsby. Tidligere sejlede man til Alrøs vestlige ende med en fælles damper, der sluttede på Endelave, men da øen i 1931 fik en vejdæmning i den østlige ende, blev øen vendt mod øst, hvor det gamle vadested til Gyllingns også udgik fra. Øen er 7 km lang og op til 5 km bred.

Tunø har ifølge Christian V's matrikel 12 gårde og 16 huse med jord. Jonge fortøller i 1777 følgende: "Tunøe eller Tuun er liden og bestaar ikkun af et Kirkesogn, som har 17 Gaarde og 20 Huse. Beboerne næe sig deels af Agerdyrkning og deels af Fiskerie". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Tunø har en landsby. Tunø Fyr er indrettet i kirketårnet.

Litteratur: Kåre Øster og C.E. Jensen: Tunø – en ø i Kattegat. 1994

Kort over Samsø og omliggende øer. Kilde: Pontoppidans Danske Atlas, Tomus II.

Kort over Kyholm med befæstningsanlæggene under englandskrigene. Opmålt 1801. Kilde: Arkiv NUKH

Samsø Kommune

Samsø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen det samme som i nutiden, her nævnes huse, dådyr, rådyr, harer og mår. Øen omtales i Christian V's matrikel, hvor der findes 300 gårde og 214 huse med jord og 89 huse uden jord. Pontoppidans Danske Atlas fortæller at Samsø har fem sogne og i alt 307 gårde og 433 huse. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Samsø har 1687 beboelser. En mulig Kattegat-forbindelse vil medføre, at Samsø bliver landfast med såvel Sjælland som Jylland. I Stavns Fjord ligger mange mindre øer. Den største, Hjortholm, har ikke været beboet i historisk tid, men den lille ø Hesselholm nær Langøre har været beboet siden 1850 af en enkelt familie, øens befolkning er indregnet under Samsøs befolkningstal.

Litteratur: Bygd 1982 nr.3 og 1992 nr. 2. Claus Jacobsen: Samsø. 1993. Kommuneatlas: Samsø 1990. Hansen og Rasmussen: Samsø - i et alternativt geografisk perspektiv, 2007.

Kyholm omtales allerede i Kong Valdemars Jordebog fra 1231 under de små øer som Kitheholm. Pontoppidan skriver i Danske Atlas: "Kyholm, som gjør en god Havn og undertiene til Sammelplads for mange Skibe". Øen har været beboet af flere omgange, første gang i perioden 1709 til 1711 under Store Nordiske Krig, hvor øen var karantænestation, anden gang under Napoleonskrigene, hvor øens var indrettet til fæstning, og tredje gang 1831 til 1859, hvor øen atter var karantænestation. Alle bygninger blev herefter fjernet. Øen har endnu en kirkegård. Det ufærdige Laurids de Thurahs Danmarksatlas nåede blandt andet at udkomme med et bind om

Samsø. I 1758 udkom: "Omstændelig og tilforladelig Beskrivelse af Øen Samsø og de herunder hørende Smaaøer". I bogen beskrives øerne omkring Samsø således: "Til Brattingsborg Hovedgaard ligge efterfølgende Øer og Holme: Vejlrøe som den største ligge 1 Miil fra Landet hvor der kan græsse 80 Fæes Høveder, Kyeholm hvor 18 Høveder kan gaae og Lindholm har Græsning for 10 Høveder og endeligt lidt af Hjortholm til græsning for 20 Høveder".

Litteratur: En børnebog om Kyholm lige før 1857 er: Gudrun Eriksen: Kommandantens børn. 1987.

Vejrø øst for Samsø har aldrig haft helårbeboelse, men på øen ses en ruin af hyrdehuset.

Hjortholm i Stavns Fjord har været beboet i middelalderen.

Syddjurs Kommune

Kalø har ikke været beboet siden middelalderen, så den er ikke med i folketællingerne.

Hjelm er en lille stejl moræneknold omgivet af marint forland. I Kong Valdemars Jordebog fra 1231 under de små øer er Hjelm stavet Hiælm, øen var sandsynligvis ubeboet på dette tidspunkt. Pontoppidans Danske Atlas skriver: "Paa Øen er der ingen anden Bygning, end et teglhængt Huus, hvori der bor et par Ægtefolk, som skal opagte Creatureerne og Græsning". Jonge skriver i 1777: "Den Øe Hielm er en liden Øe beliggende i Kattegat. Øen bærer et teglhængt Huus, hvori boer et Par Folk, som skal oppasse Græsningen og det anseelige Stutterie,

Befolkning	1901	1906	1911	1916	1921	1925	1930	1935	1940
By og havn	212	171	189	202	223	226	226	228	206
Heraf fyr	15	8	12	20	2	8	13	-	7
Heraf fyrskib	-	9	10	-	8	7	7	-	7
Skibe i havnen	69	154	41	-	2	45	164	103	-42
Havnebyggeri	69	-	11	-	-	-	-	-	-
I alt	296	342	263	222	235	286	415	331	220

som holdes om Sommeren”. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Hjelm har en gård og et fyr.

Litteratur: Marsk stig og de Fredløse på Hjelm 2002.

Norddjurs Kommune

Anholt er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Anund, her nævnes blot huse. Øen har ifølge Christian V's matrikel ni gårde et hus med jord og 17 huse uden jord. Jonge skriver i 1777: "Anholt er en omflydt Øe, syv Miile fra Kiøbstaden Grenaae, og er af Søfarende vel bekendte, formedelst det farlige Anholts Sandrif, hvor saa mange Skibe støde an og forulykkes. Landets Beboere er 16 halve Gardmænd og 4 Huusmænd samt Præsten, en kongelig Fyhrforvalter og Fogeden. Huusmændene har ingen Jord i Vangen, men de have tilligemed Gaardmændene Skibsanparter i Landets Baade og Jagter og leve af Fiskerie, Sælhundefangst og af at bierge strandet Gods". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Anholt rummer en landsby og en samling huse ved havnen. Fyret er fra 1785, det afløste et vippefyr fra 1561. Fyret blev forhøjet 1881 og automatiseret i 1964. Under Englandskrigene blev fyret befæstet (Fort York). Fyrgården er i dag privatejet. Havnen på øens vestside stod færdig i 1902. Befolkningstallet for 1901 er indregnet ca. 100 mennesker beskæftiget ved havnearbejde. Anholt Knob fyrskib

Udsnit af Oberst Mansas Generalkort over Nørrejyland fra 1866. Kortet viser øerne Öland, Gjøl, Fruens Holm og Egholm.

lå for anker på en position øst for øen i perioden 1842 til 1948.

Som et eksempel på, hvad folketællingerne kan give ved et nærstudium, anføres følgende: Fyret havde i perioden 1801 til 1890 mellem 5 og 15 beboere.

"Man ser, at selve øens befolkningstal er nærmest konstant, på omkring 200 mennesker, gennem hele perioden". Før 1935 talte man de facto, dvs. at mandskab på skibe i havnen taltes med. Efter 1935 er det de jure- befolkningen. Som et kuriosum ses det, at besætningen på fyrskipet Anholt Knob er medregnet under øens befolkning.

Litteratur: E.A. Hobolt: Anholt i Fortid og Nutid, 1946. Bygd 1989 nr. 3 Anholt. Charlotte Lindhardt: Barn af Anholt, 2019

Læsø Kommune

Læsø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Læsø, her nævnes huse og hjorte. Læsø har ifølge Christian V's matrikel 68 gårde 193 huse med jord og 26 huse uden jord. Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Læsø har tre sogne og at Nordre Rønner har et fyr. Øen er kendt for sin saltsydning, det var måske denne industri der forarmede øens skove. I vore dage er øen atter skovbevokset og en turistattraktion er netop saltsydningen. Læsø har i vore dage på mange områder et tæt samarbejde med Frederikshavn Kommune.

Spirholm Spirholm er en del af øgruppen Nordre Rønner, hvor der i 1880 blev opført et 18 meter højt fyrtårn med tilhørende boliger. I de næste 83 år var øen så beboet af fyrpersonale. Da fyret blev automatiseret i 1963, ophørte øen med at være helårsbeboet. I 2005 opkøbte Læsø Kommune øen; i 2008 oprettedes foreningen Nordre Rønners venner. Øens boliger bruges nu til rekreative formål.

Litteratur: Bygd 1990 nr. 4 Læsø – mennesker og landskaber. Geografisk Orientering 1989 nr. 6. Læsø – et øsamfund. Thorbjørn Ydegaard: Læsø rundt 1990. Jens Morten Hansen: Læsø's tilblivelse og landskaber – om øen der hopper og rokker. 1994. Jens Morten Hansen: Læsø - øen med vokseværk, 2018. Brochure nr. 43 fra Statsskovvæsenet.

Frederikshavn Kommune

Hirsholm er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Hælsholmmæ, her nævnes hverken huse eller dyr. I Christian V's danske matrikel oplyses, at øen ikke har gårde og heller ikke noget "kontribueret areal". Jonge skriver i 1777: "Sognet bestaar af den liden Øe Hirzholm, som ligger i Kattegat, en Miil ude i Havet ostnordost fra Fladstrand. Indbyggernes næring er Flynderfiskerie. Præstens indkomst bestaar af Fisk". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Hirsholm har 13 huse.

Litteratur: Lene Pedersen: Hirsholm året rundt. 2002. Dines Skafte Jespersen: Himmel og Hav og en Ø. 1954.

Aalborg Kommune

Egholm er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Æggelæholm, her nævnes huse. Øen har ifølge Christian V's matrikel tre gårde og et hus uden jord. Pontoppidans Danske Atlas siger, at der findes seks gårde. Jonge skriver i 1777: "Eegholm, en omflydt Øe i Limfjorden; liggende vesten for Aalborg, og er den første Øe fra Limfjordens Indløb. Denne Øe er kun liden, har 6 Bøndergaarde. Her falder ypperlig Græsning, som giver fedt Slagtekvæg". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Egholm har en landsby. Øen har ingen kirke, men udgør Aalborg Frue landsogn. En sandsynlig tredje limfjordsforbindelse er planlagt til at gå via Egholm.

Jammerbugt Kommune

Gjøl er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Gyol, her nævnes huse og harer. Gjøl har ifølge Christian V's matrikel 43 gårde 61 huse med jord og 41 huse uden jord. Gjøl blev landfaste med Den Nørrejske Ø i 1914 ved dæmningsbyggeri.

Øland Øland har ifølge Christian V's matrikel 31 gårde 20 huse med jord og 28 huse uden jord. Øland blev landfast med Den Nørrejske Ø i 1917 ved dæmningsbyggeri.

Borreholm syd for Aggersborg har tidligere været beboet, men er ikke nævnt i folketællingerne. Trap IV skriver, at der tidligere fandtes tre gårde. Mellem Egholm og Gjøl findes øen Fruens Holm, der har været beboet fra 1947 og i en kortere periode, men da landbruget blev opgivet, fungerede øens markante hus derefter i mange år som sommerhus.

Vesthimmerland Kommune

Livø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Lygh, her nævnes huse og harer. Øen har ifølge Christian V's matrikel to gårde. Pontoppidans Danske Atlas nævner to gårde. Jonge skriver i 1777: "Livøe eller Lif er en liden Øe. På Øen er ikkun to Bøndergaarde og et lidet Kapel". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at der blot findes en gård. Livø's befolkningstal fra 1901 findes ikke, da folketællingen fra Ranum Sogn 1901 er gået tabt. Livø blev indrettet som åndssvageanstalt for mænd i 1911, denne institutin bestod til 1961.

Litteratur: Helge Qvistoff: Livø 1994. Det økologiske landbrug på Livø. 1996. Brochure nr. 56 fra Statsskovvæsenet.

Udsnit af kort over Ribe Stift med øerne Stadilø, Næsø, Hindø og Holmsland. Kilde: Pontoppidans danske Atlas, bind V, 2 1769.

Skive Kommune

Fur er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Fuur, der er en stavemåde, der stadig ses, her nævnes huse og harer. Øen har ifølge Christian V's matrikel 43 gårde, ti huse med jord og ti huse uden jord. I følge Pontoppidans Danske Atlas havde Fur 125 familier i alt 800 sjæle; af disse er 75 gårdmænd af hvilke de fleste har to tønner skyld. Husmændene udgør omkring 50 af hvilke de fleste har meget lidt hartkorn. Jonge skriver i 1777: "Fuur eller Fuurland er en Øe, der ligger i Liimfjorden en fjerdingvej fra Sallingland. På Landet er 73 Gaardmænd af hvilke de fleste have kun 2 Tdr. Skyld, mange ikkun en Td., men nogle kun 4 a 5 Skæpper; Husmænd ere omtrent 59, af hvile nogle have lidet Hartkorn, mens de øvrige have jordløse Huse". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Fur har fire landsbyer.

Litteratur: Furs geologi. Dansk natur – Dansk skole 1965 s. 45-55. Molerindvinding på Fur. Miljøministeriet 1983. Thy, Mors og Fur – vejrbid og furet, Geografforlaget 1986. Bygd 1991 nr. 2 Fur - mennesker og landskaber. Brochure nr. 67 fra Statsskovvæsenet (om Fur).

Lundø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Lognø, her nævnes huse og harer. Øen har ifølge Christian V's matrikel ti gårde og fem

huse med jord. Nikolay Jonge skriver i 1777 følgende: "Lundø er en Peninsel eller Halvøe omringet af Liimfjorden, og man kan kiøre, ride og vade over Vandet hertil". Lundø har i mange år fremstået som en halvø, Johannes Mejers kort (Bind III) viser Lundø som halvø, mens Videnskabernes Selskabs kort viser øen landfast.

Morsø Kommune

Mors er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Morsø, her nævnes huse og harer. Mors blev broforbundet med Thy ved Vilsundbroen i 1939 og med Sallingsundbroen i 1978. Agerø fik dæmning til Mors i 1874, tidligere var der en ebbevej.

Agerø ligger syd for Mors. I kong Valdemars Jordebog skrives Akær. I Christian V's danske matrikel oplyses det, at øen har otte gårde. Jonge skriver i 1777: "Agerbye ligger paa en omflydt Øe, Ager kaldet, liggende imeellem Mors og Thy". I Caspar Schades monografi fra 1811: "Beskrivelse over Øen Mors" står følgende: "Til Mors regnes den liden Øe Ager, hvor paa er ti gårde og seks huse". Ebbevejen til øen blev i 1874 erstattet af en smal vejdæmning.

Litteratur: C. Schade: Beskrivelse over Øen Mors, 1811. Thy, Mors og Fur – vejrbid og furet, Geografforlaget 1986.

Rømødæmningen ved lukningen i 1948. Kilde: Rømødæmningen 50 år. 1948-1998.

Struer Kommune

Jegindø er nævnt i Kong Valdemars Jordebog fra 1231; her kaldes øen for Ekund, her nævnes huse. Øen har ifølge Christian V's matrikel 21 gårde og seks huse med jord. Jegindø har en dæmning til Thyholm bygget i 1916. Jonge fortæller i 1777: "Jegindøe er en liden omflydt Øe i Liimfjorden, beliggende et par Bøsseskud fra Thyholm. I Verdslig Jurisdiktion hører den under Sønderherreds Ret på Morsø". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Jegindø har 184 beboelser.

Venø har ifølge Christian V's matrikel ti gårde og et hus med jord. Venø havde tidligere et stort fiskeri, I Pontoppidans Danske Atlas står: "Indbyggernes bedste Næring bestaar i Fiskerie der udi Fjorden". Jonge skriver i 1777: "Venøe Sogn bestaar af den Øe Venøe, som også kaldes Venneland, er en liden omflydt Øe, beliggende i Liimfjorden tæt ved Ottesund, imellem Thy, Salling og Harsyssel. Indbyggernes Næring er Fiskerie i Liimfjorden". Achton Friis fortæller til sidst i bind III, at Venø har en landsby.

Litteratur: Bygd 1995 nr. 3 Venø – en ø i Limfjorden.

Lemvig Kommune

Rønland har ifølge Christian V's matrikel fire gårde og tre huse med jord. Rønland på Harboøre tange opfattes næppe som en ø i vore dage, men Statistisk

Årbog har tal fra 1916 til 1935, hvor Rønland optræder som en ø. Videnskabernes Selskabs kort fra 1791 viser, at Rønland på dette tidspunkt var landfast med tangen mod vest.

Ringkøbing-Skjern Kommune

Stadilø og Næsø. Stadilø har ifølge Christian V's matrikel fire gårde et hus med jord. Om Stadilø skriver Nikolay Jonge i 1777 følgende: "Stadeløe, en liden omflydt og beboet Øe, liggende i Ringkøbing Fjord". Stadilø og Næsø i Veststadil Fjord blev dæmningsforbundne med Jylland og delvist tørlagt i 1866. Trap I udgave omtaler "Tvende Øer Stadilø og Næsø". Trap IV udgave skriver: "Stadilø og Næsø er blevet landfaste ved Stadilfjords inddæmning".

Hindø i Stadil Fjord var beboet i 1770 ifølge Pontoppidans Danske Atlas. Øen fik bro til Jylland omkring 1965.

Holmsland eller blot Holm opfattes næppe mere som en ø. Nikolay Jonge skriver i 1777 følgende: "Holm eller Holmsland, en stor omflydt Øe, beliggende i Ringkøbing Fjord lige over for Kiøbstaden Ringkøbing er en Miil lang og over en fjerdingvej bred". I Trap III fra 1904 s. 613 står følgende: "Holmsland (tidligere Nørbyholm) kaldtes tidligere for en Ø, da den mod Øst begrænsedes af Von Aa, over hvilken fører en i 1814 anlagt Bro ved Brandsby,

foruden den i 1862 anlagte Bro ved Ringkjøbing i Holmslands sydøstlige hjørne. Mod vest skiltes den fra Klitten ved et smalt grundet Vanddrag "Sundene" der, ligesom Von Aa nu, forbandt Ringkjøbing og Stadil Fjorde, men det er nu næsten tilgroet på Grund af de to Dæmninger, der anlagdes da man udtørrede Vester Stadil Fjord". Holmsland er en forholdsvis frugtbar bakkeø. Tallene for Holmsland er er summen af Gammelsohn og Nysohn uden Holmslands Klit, hvoraf en større sydlig del blev skilt fra i 1922. Tidligere var Nysohn Danmarks længste sogn, idet det strakte sig helt syd for Nymindegab.

Litteratur: Ved de vestjyske fjorde, Bygd, 1979. Heri ses Videnskabernes Selskabs kort fra 1803. Kort over Lundenæs Amt mm. med øerne: Stadel Øe, Nees Øe, Hing Øe samt Holmsland, der ses som en ø.

Varde Kommune

Filsø var før udtørringen Danmarks næststørste sø, og dermed Jyllands største sø. Tidligere var vandstanden 8 meter over havniveau, men allerede i begyndelsen af 1800-tallet blev Henne Mølleå uddybet, således at vandstanden gradvist blev sænket, og dermed blev Filsø landfast. Filsøs areal var år 1800 på 30 km², i 1852 var det reduceret til 7,5 km², og i år 1900 til 6 km². I 1950 var Filsø næsten tørlagt, blot Fidde Sø var tilbage. Filsø var derfor blevet landfast. Efter 2010 er der sket naturgenoprettelse, således at arealet nu er ca. 10 km².

Esbjerg Kommune

Langli var beboet i omkring 70 år. Adgangen til øen skete fra ebbevej til Ho. Oprindeligt var det eneste erhverv fiskeri, men efterhånden tog landbruget over på de karrige jorde. To stormfloder i 1909 og 1911 med ødelagte diger medførte, at de sidste fastboende forlod øen efter 1911. Øens dengang næsten nye skole fungerer som fugleobservatorium.

Mandø I Kong Valdemars Jordebog fra 1231 nævnes at Mandø har huse. Jonge skriver i 1777: "Mannø er en liden Øe beliggende tre Fjordingvej fra det faste Land uden for Hviddingherred". Ebbevejen suppleres i vore dage med Låningsvejen. Ebbevejen er en traktortrukket vogn, denne udgår fra Vester Vedsted.

Litteratur: Bygd 1970 nr. 1. Øerne i Vadehavet, s. 19-23 Mandø. Marianne Zenius: Mandø i hundrede år. 1983. Bygd 1992 nr. 3. Mandø – landskab og mennesker og Bygd 1993 nr. 3 Mandøs kulturlandskab.

Fanø Kommune

Fanø. Ifølge Pontoppidans Danske Atlas var der i

Nordby Sogn 1172 indbyggere i 1763. I følge Jonge 1777 ses: "Den Øe Fanø er en stor Øe, to Mile lang og en halv Miil bred. Paa Øen er der to Kirkesogne hvoraf Nordby Sogn, hvis indbyggere ere de talrigeste, nemlig to Tusinde. Sønderhoesogn bestaar af Sønderhoebye og Sønderhoemølle. Under denne Øe falder temmelig Mængde af Rav, især ved stille Sydostvind, fornemmelig har Dagen tilforn har blæst en Storm af Sønden". Fanø er en selvstændig kommune, idet den folkeafstemning viste 65% flertal for dette. Med en sejltid på blot 12 minutter er det muligt at pendle til og fra øen. Den daglige udpending er i 2021 700 personer, mens indpendlingen er på 250 personer.

Litteratur: Fanø – bebyggelse og landskaber, Bygds forlag 1977. Kommuneatlas Fanø 2007. Litteratur: Brochure nr. 82 fra Statsskovvæsenet.

Tønder Kommune

Rømø findes i Kong Valdemars Jordebog fra 1231, her ses, at Rymø har huse. Jonge skriver i 1777: "Den Øe Romø ligger i Vesterhavet en Miil fra det faste Land, hvoraf den nærmeste og sædvanlige Overfart er fra Ballum. Den vestlige Side er Heede og Sanddynger; den østlige Side, som vender mod det faste Land, er alene beboet og dyrkes af Quindfolk, thi Mændene passe Søfarten og fare mest på Grønland og Sælfangsten; Pigernes Arbejde og Fortieneste bestaar i at kniple". Vejdæmningen til Jylland stod færdig i 1948.

Jordsand var Danmarks eneste hallig, dvs. en uinddiget marskø. Øen har tidligere været beboet, men den blev affolket i løbet af 1700-tallet, dvs. før de tidligste folketællinger. I følge Kong Valdemars Jordebog fra 1231 ses det, at Hiortsand har huse. Jens Sørensen omtaler i 1695 følgende: Jordsand er 1/4 Miil lang og 1/8 Miil bred med tvende Fiskerhuse paa, som ingen bor i om Vinteren. Jonge skriver i 1777: "En Fjordingvej Vest for det faste Land ligger Øen Jordsand, som bestaar af Græsgange; den har en Hyrdeboe, og kan om Vinteren ikke beboes fornemmelig vandets Oversvømmelse ved høie Floder". Jordsand har været ubeboet siden ca. 1700-tallet og øen optræder derfor ikke i befolkningsstatistikken. I 1696 fandtes to gårde, disse forsvandt, og øen blev gennem århundreder anvendt til græsning, dette blev opgivet i 1923. Jordsand eksisterer ikke mere som ø, da den i 2001 er borteroederet.

Litteratur: Bygd 1970 nr. 1. Øerne i Vadehavet, s. 25-29. Rømø – natur, menneske og Landskab, Bygds forlag 1978. Jordsand – fuglenes ø i Vadehavet, Bygds forlag 1976. Brochure nr. 77 fra Statsskovvæsenet (Rømø).

SKOLEFORHOLD PÅ DE MINDRE ØER

I beskrivelsen "Danmarks små øer, beretning om 65 mindre øers landskabelige, befolkningsmæssige og erhvervsøkonomiske forhold" fra maj 1970 er der en bilagstabel, der fortæller om øernes skoleforhold i skoleåret 1967-68. Siden er det gået drastisk tilbage, næsten alle de små skoler er nedlagt.

Fur havde frem til 1963 to skoler. I 2021 havde Fur Skole 30 elever, der gik i centralskolen, der fungerede som friskole. Fejøs skoler er blevet sammenlagt i 1960 til en centralskole, denne er nu en del af Horslunde Realskole på Lolland. Orø skole (0.-6. skoleår) er fra 2016 en afdelingsskole i forbindelse med andre Holbækskoler. Sejerø skole er fra 1973, de 14 elever undervises fra 0.-6. skoleår. Femø Skole blev lukket 1998. Strynø Skole (0.-4. skoleår) rummer i 2021 11 elever, den store skolebygning er fra 1905. Agersø Skole lukkede i 2013. Endelave skole lukkede i 2018. Årø Skole lukkede i 1991. Birkholm Skole lukkede 1976. Lyø Skole lukkede i 2009 efter i flere år at have modtaget Avernakø's elever. Anholt Skole har i 2020 18 elever, mens Omø Skole har syv elever. Drejø Skole lukkede i 1991, Mandø Skole lukkede i 1996, mens Tunø Skole overlever med fire elever i 2020. Hjarnø Skole og Nyord er begge nedlagt i 1963. Christiansø Skole har 14 elever fra 0.-7. skoleår. Venø Skole lukkede i 2004, mens Askø skole ophørte i 1988. Båge Skole havde sidste skoledag i 1986, Skarø Skole i 1964, Bjørnø Skole i 1960, Barsø Skole i 1968, Birkholm Skole i 1959, Nekselø Skole i 1973, Hjortø Skole i 1977, Hirsholmene Skole i 1970, Romsø Skole i 1970, mens den lille Tærø mistede sin skole i 1935. Brandsø Skole lukkede i 1956, mens Albuen Skole måtte lukke i 1946. Der har givetvis været temporære skole på flere andre øer, f.eks. Hesselø, men der har ikke været egentlige skolebygninger til de meget få elever på de mindste øer.

Generelt er børnetallet på de mindre øer svundet ned til næsten ingen, derfor har det været nødvendigt for kommunerne at lukke skolerne, når børnetallet var under fire elever. Det viser sig, at det næsten er umuligt at genåbne en skole, når den først er nedlagt. I mange tilfælde er skolen solgt til sommerbeboelse.

Ø-passet over det danske orige blev indført for at stimulere interessen for at besøge øerne.

Tomme huse og turismen

Affolkning og fraflytning fra de mindre øer har betydet af nogle af husene er ubeboede. Dette har ført til, at udenøer har kunnet købe disse huse til ferieboliger, der blot er beboet en mindre del af året. Dette har medført, at husene bliver vedligeholdt og brugt i stedet for at stå tomme og gå i forfald. Nogle øer har fået sommerhusbebyggelser f. eks. Orø, Sejerø, Agersø, Omø, Askø, Femø, Avernakø, Samsø, Anholt, Fur og Fanø. Mange af disse øer får dermed forøget deres butiksliv, ligesom endagsturister fylder meget på nogle øer. De danske øer har markedsført sig med et såkaldt Ø-pas, hvor 35 øer er omtalt. Ved ankomsten til øen, skal man således stemple ind i Ø-passet.

Tabel over Skoleforhold for skoleåret 1967/68. Kilde: Danmarks små øer 1979.

SKOLEFORHOLD FOR SKOLEÅRET 1967-68.

Ø-navn	Amt	Børn under 15 år	Antal elever	Antal skoler	Årgange der un- dervises	Antal lærere	Andet undervis- ningssted
Fur	Viborg	467	243	1	1-6	11	Selde
Fejø	Mar.	202	118	1	1-7	7	
Oro	Hol.	192	74	1	1-7	5	
Sejrø	Hol.	124	70	3	1-7	3	
Femø	Mar.	83	43	1	1-7	4	Magleby og Eggers- levmagle
Strynø	Svend.	49	22	1	1-5	2	
Agersø	Sorø	68	25	1	1-5	1	
Endelave	Skander.	46	35	1	1-7	3	Øsby skole
Årø	Haders.	67	15	1	1-3	1	
Avernakø	Svend.	48	15	1	1-5	1	Fåborg
Lyø	Svend.	40	14	1	1-5	1	Fåborg
Anholt	Rand.	50	32	1	1-8	4	
Omø	Sorø	50	20	1	1-5	1	
Drejø	Svend.	30	8	1	1-4	1	Svendborg
Mandø	Ribe	42	18	1	1-7	2	Gredstebo Ribe
Tunø	Aarhus	24	14	1	1-7	2-3	
Hjarnø	Vejle	27	11	1	1-4	1	Glud hoved-& real- skole
Christiansø	Bornh.	24	13	1	1-7	2	
Venø	Ringk.	22	9	1	1-4		Præsten Struer
Askø	Mar.	28	7	1	1-3		Præsten Maribo
Livø	Ålb.	0	
Bågø	Odens.	17	8	1	1-7	1	
Skarø	Svend.	8	0	0	0	0	Svendborg
Bjørnø	Svend.	17	0	0	0	0	Fåborg
Barsø	Sønd.+Åb.	14	0	0	0	0	
Birkholm	Svend.	8	5	1	1-7	1	
Nekselø	Holb.	11	3	1	1-5	1	
Hjortø	Svend.	5	3	1	1-4	1	
Lilleø	Mar.	8	0	0	0	0	
Hirsholmene	Hjør.	(1)	(3)	1	1-7	1	
Farø	Præs.	5	0	0	0	0	Bogø komm. skole
Fænø	Oden.	1	0	0	0	0	Middelfart
Romsø	Oden.	2	0	0	0	0	
Torø	Oden.	1	0	0	0	0	
Lindholm	Præstø	0	0	0	0	0	
Enehøje	Mar.	4	0	0	0	0	Nakskov
Illumø	Svend.	2	0	0	0	0	Svaninge ctr.skole
Strynø Kalv	Svend.	3	0	0	0	0	Strynø skole
Vårso	Skand.	5	0	0	0	0	Søvind
Færø	Præs.	4	0	0	0	0	Stensved
Hjælm	Rand.	2	0	0	0	0	Hjemmeunderv.
Eskilso	Fr.b.	3	0	0	0	0	Skuldelev-Skibby
Vejlø	Mar.	0	0	0	0	0	Sandby
Vigelso	Odens.	1	0	0	0	0	
Egholm	Sorø	2	0	0	0	0	Agersø

SAMMENFATNING

Ud over de seks større øer og de otte søforter ses det, at der er 164 tidligere eller nuværende øer dvs. i alt 177 beboede øer.

Øbefolkningerne er naturligvis afhængige af erhvervene. På langt de fleste øer var og er landbruget det dominerende erhverv, men transportudgifterne til mælk, kunstgødning og maskiner gør, at hvervet er endnu mere presset end andre steder i landet. Alle ø-mejerier er nedlagte, og kvægbesætningerne er ekstensivt kødkvæg. Fiskerierhvervet er for Anholt og Christiansø det eneste primære erhverv, mens der findes mindre fiskerihavne på Sejerø, Omø, Agersø og Årø. På øerne Hirsholm, Rågård og Nyord var der før i tiden fastboende lodser. Råstofudvinding er vigtig for Fur, idet øens rige molerforekomster giver mange arbejdspladser. Der er blot få håndværkere tilbage på de mindre øer, fiskeriøerne har bådebyggerier og måske lidt vådbinding tilbage. Centraliseringen har ramt de mindre isolerede samfund.

De fleste af de mindre øer har kirker, hvoraf mange endnu har bevaret deres præst. Tidligere var der en særordning, hvor præsten også fungerede som øens lærer, dette fandtes på Askø-Lilleø, på Venø og på Mandø. Ø-skolerne er langt hen ad vejen blevet nedlagte på grund af svigtende børnetal. På de fire kommuneøer er der nu blot en enkelt skole tilbage, på Læsø findes denne i Byrum, på Samsø i Tranebjerg, på Fanø i Nordby og på Ærø i Marstal. Der findes dog en privatskole i Ærøskøbing. På de 27 småøer findes der nu blot skoler på de største eller de mest isolerede.

	Type A	Type B	Type C	Type D	Type E	Type F	I alt
Sjælland	16	14	10	2	2	0	44
Lolland-Falster	11	4	7	4	4	0	30
Fyn	25	9	10	1	8	1	54
Jylland	22	6	5	1	2	0	36
I alt	74	33	32	8	16	1	164

Tabellen viser fordelingen af typer på de 164 undersøgte øer. Der er øer, som har været beboede siden 1787. Enkelte øer er blevet bosat siden 1940, men de er ikke nævnt i Danmarks Statistik. Dette gælder f. eks. Vigø i Helnøbugten, der var beboet i kortere tid i 1980-erne samt Fruens Holm i Limfjorden mellem Gøl og Egholm, der var beboet i tidsrummet 1947-1949. Statistisk Årbog diverse årgange har i en tabel over øerne medtaget de fleste øer af type A, men her nævnes også en del brofaste og dæmningsforbundne øer (Type B og C). Heraf er de 74 egentlige øer, som man skal sejle eller køre på ebbeveje til. Herudover er der naturligvis de større øer, som ikke er særskilt behandlet samt søforterne omkring København, der ligeledes er udeladt. Denne oversigt er således den mest komplette oversigt over Befolkningstallet på Danmarks øer.

KONKLUSION

Beretningen: Danmarks små øer fra 1970

De mindre øer har siden 1930 generelt haft tilbagegang i befolkningstal. Beretningen: "Danmarks små øer" vedrørende de 65 øer konstaterer, at afvandringen fra øerne er større end sammenlignelige landdistrikter. Denne er 2 % om året fra 1921 til 1968 svarende til en halvering på 35 år. Tilbagegangen havde i dette tidsrum især ramt de mindste øer.

Tilbagegangen var klart størst på de mindste øer. Tilbagegangen skyldes især afvandring, der på øerne var dobbelt så stor som fra tilsvarende landdistrikter. Rapporten konkluderer, at der med den nuværende afvandring af især unge, vil være en accelererende befolkningstilbagegang på navnlig de mindre øer, ligesom befolkningen på øerne vil domineres af ældre. Rapporten konkluderer, at øer med under 200 indbyggere helt vil blive affolket.

Sammenslutningen af danske småøer

Som en konsekvens af udviklingen i stigende færgeudgifter stiftede en interessegruppe foreningen: "Sammenslutningen af danske småøer" i 1974. Oprindeligt var der blot 18 øer, men tallet steg senere til de nuværende 27 øer, der ved folketællingen i 1970 havde mellem 20 og 1000 indbyggere og som ikke var bro- eller dæmningsforbundet med fastlandet. Foreningen har vist sin levedygtighed i årene herefter, og den har sat småøernes problemer både hos de bevilgende politikere og almindelige

danskeres dagsorden. I foreningens første år var det især færgedrift, der var den vigtigste mærkesag. Det optimale er, at hver ø har sin egen færge, der også udgår fra øen. Desuden forsøger foreningen at bevare dagligvarehandel, sikre ø-skolernes overlevelse og udvikle eksisterende og fremtidige erhvervsmuligheder. Også temaer som bosætning, sundhed og IT-dækning er kommet til. De reducerede færgepriser har bremset faldet i befolkningstal for de fleste af de 27 øer, der i de seneste år næsten har haft uændrede befolkningstal. Turismen har i årenes løb fået øget betydning, idet der er sommerhuse og sæsonbosætning i en del ø-huse.

Udviklingen i befolkning på ikke brofaste øer

I alt er der 45 beboede øer i 2022, som man skal sejle til. Heraf er der fem øer, der er selvstændige kommuner (Bornholm, Ærø, Samsø, Fanø og Læsø.) De 27 småøer er typisk, men ikke nødvendigvis, sogneøer, samt de 12 helt små øer Eskildsø, Klaus Nars Holm, Saltholm, Christiansø-Frederiksø, Vejrø, Fænø, Hirschholm, Store Okseø, Vorsø og Livø. I 1968 var følgende helt små øer beboede, men er siden blevet affolkede: Tærø, Hesselø, Lindholm (Stege), Lindholm (Lolland), Rågø, Barneholm, Enehøje, Slotø, Vejlø, Romsø, Halmø, Illumø, Torø, Brandsø, Æbelø, Dræet, Ejlinge, Hjelm og Langli.

Erhvervsudviklingen på de mindre danske øer

Før 1930 var det landbrug der praktiseredes på øerne sammenligneligt med det øvrige land. Strukturændringerne har siden medført, at ø-landbrug i stigende grad er blevet urentable. Bedriftstørrelse og mekanisering sætter grænser, som er svære at komme uden om. Fiskeriet på småøerne beskæftigede i 1968 over 300 fiskekuttere, mens stordrift med kutterservice, levering af is og effektive afsætningsled og nær kontakt til forædlingsindustrien har reduceret dette erhverv voldsomt. Kun Fur har en egentlig råstofudvinding. Butikslivet på de mindre øer er især koncentreret til sommerperioden, hvor turismen sætter sit præg på øerne. Mange helårshuse er i de seneste år overtaget af ikke fastboende, ligesom der er mange endagsturister. I sommeren 2021 blev personbiletter til færgerne gratis, dette medførte et stort turistboom. Der findes et ø-pas, hvor man kan stemple ind, når man har besøgt en af de 38 øer.

Øer	1921-68	i pct.
500 indb.	- 1.019	- 21,6
499-250 indb.	- 1.072	- 40,5
249-150 indb.	- 623	- 34,9
149- 60 indb.	- 534	- 40,1
59- 20 indb.	- 207	- 40,6
19- 1 indb.	- 502	- 75,0
	1921-65	i pct.
Hele landets landdistrikter	- 318.620	- 21,9

Tabel over befolkningsudviklingen 1921-1968 på øer efter størrelse. Det ses, at jo mindre øens befolkningstal, desto større er afvandringen. Kilde: Danmarks små øer 1970.

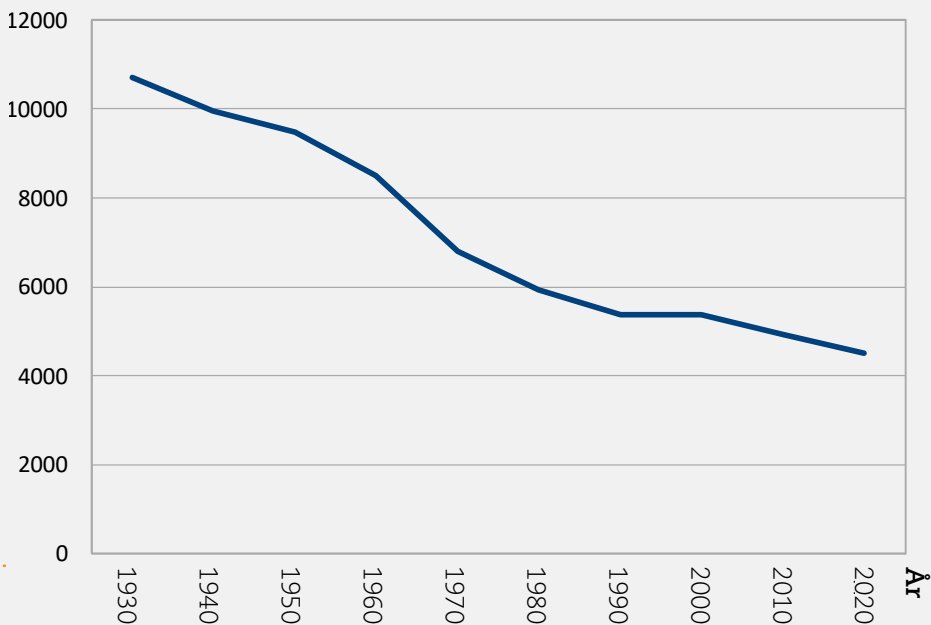

Kort over de 65 øer, der er omtalt i Danmarks små øer. Beretning om 65 mindre danske øers landskabelige, befolkningsmæssige og erhvervs-økonomiske forhold- 1970

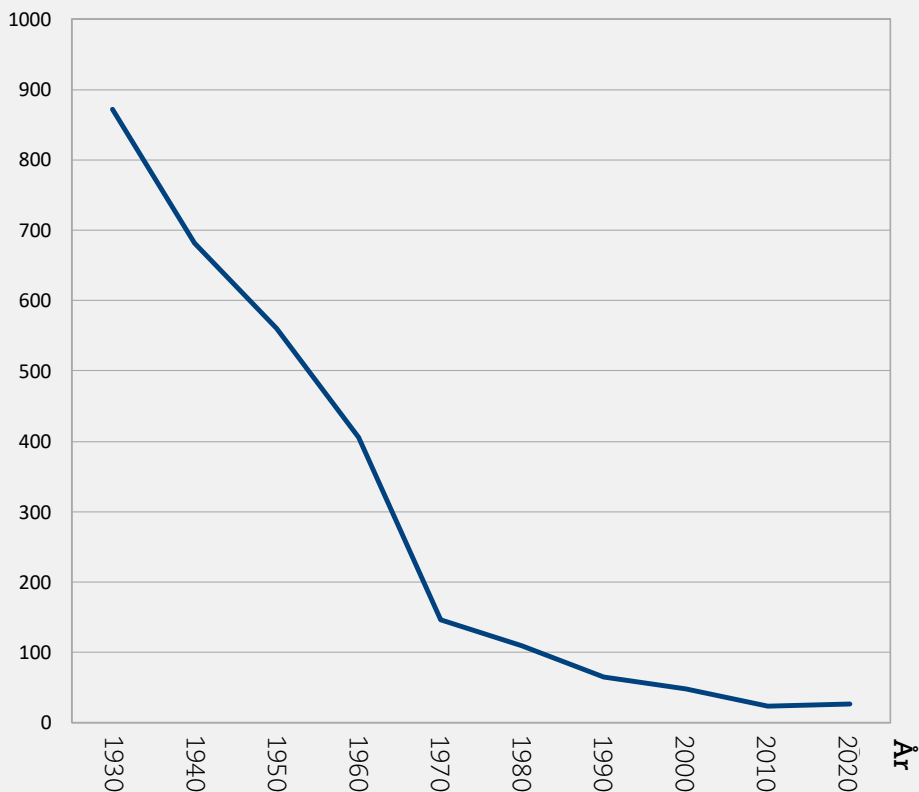

Kort over de 27 småøer der er medlem af foreningen: Sammenslutningen af Danske Småøer. Bemærk at Mandø ikke optræder rød, den er ikke fæргеbetjent. Kilde: Fjerde notat om det offentlige politik for DE SMÅ ØER, 1982.

Befolkningstal

Befolkningstal

Kurver over befolkningsudviklingen af de mindre øer uden støtteordning 1930-2021. Det ses, at de 27 små øer med støtteordning har haft moderat tilbagegang gennem de seneste år, mens de mindste øer på det nærmeste er blevet affolkede, de har næsten alle mistet deres sidste indbyggere.

Generel litteraturliste

Statistik:

Statens arkiver. Indscannede folketællingslister fra 1787 til 1940. sa.dk (amt, herred, sogn)

Folketællingen i det egentlige Danmark 1. februar 1911. Folketal på købstæder og sogne 1769 til 1911.

Gemeindelexicon für die Provinz Schleswig-Holstein, 1880

Folketal, areal og klima 1901-1960. Tabel 5: Folketal på øer 1901-1960

Danmarks små øer. Beretning om 65 mindre danske øers landskabelige, befolkningsmæssige og erhvervsøkonomiske forhold. Ministeriet for kulturelle anliggender, maj 1970. Heri befolkningstal fra 1968.

Statistikbanken fra Danmarks Statistik. Befolkningstal fra 1901-2022.

Generelle omtaler:

Kong Valdemars Jordebog. Udgivet af samfundet til udgivelse af gammel nordisk Litteratur ved Svend Aakjær. 1926-1943.

Arnt Berntsen: Danmarckis oc Norges Fructbar Herlighed, 1650

Johannes Mejers Kort over det danske rige 2. bind . Genudgivet 1942

Johannes Knudsen: Søkortdirektør Jens Sørensen. Den danske hydrografis fader 1646-1723. 1918

Fem notaer vedr. det offentliges politik for de små øer, Miljøministeriet 1973-1983

Danske Forsvarsanlæg i 5000 år. 1984

Ib Ivar Dahl: Besøg en ø. 1986

Margrethe Bové: Jens Sørensen, Spion og korttegnen for Chr. V. 1998

Niels Christiansen: Værd at se på danske småøer. 2000

Claus Jacobsen: Kort og godt om 27 danske småøer. 2003

Temanummer om Danske småøer. Geografisk Orientering, april 2009

Prosaprægede øbeskrivelser

Achton Friis: De danskes øer. Tre bind 1926-1928

Knud Dahl: Danske Småøer. 1970

Erik Aalbæk Jensen: Livet på øerne. 8 bind, fra Ertholmene til Jordsand. 1981-1987

Poul Henrik Harritz: Danmarks småøer. 1998

Niels Houlkjær: De danske øer. En lystrejse til Danmarks småøer. 2006

Bent Lyman: Danmarks dejligste øer. 2010

Christina Vorre: Forladt. Fortællinger fra 20 ubeboede danske øer. 2017

Christina Vorre: De sidste øboere. Fortællinger fra udkanten af det danske ørige. 2019

Jørgen Hansen: Danmarks småøer. Beskrivelse af 60 øer. 2021

Artiklen er skrevet af:

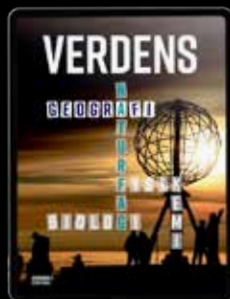
Niels Ulrik Kampmann Hansen (NUKH),
NUKH har undervist i biologi og geografi på Aurehøj Gymnasium fra 1977 til 2013, og har altid været interesseret i de danske øers geografi.

Køb en i-bog og få et helt system

7. klasse

8. klasse

9. klasse

Fællesfaglig
bog

Det skal være nemt at arbejde med i-bøgerne til *Verdens naturfag*. Som lærer er det dig, der bestemmer, hvornår du vil arbejde med hvilke temaer - også på tværs af bøgerne. I *Verdens naturfag* køber du adgang til én af fagets i-bøger til din klasse og får samtidig adgang til hele systemet til faget. Det gør det nemt for dig som lærer at bestemme, hvilke temaer du vil arbejde med hvornår. Det gør det også nemt for eleverne i din klasse, når de skal orientere sig i temaer, de tidligere har arbejdet med fx i forbindelse med den fælles prøve i naturfag.

Systemet til ét fag består af:

- Tre digitale i-bøger
- En digital i-bog med fællesfaglige fokusområder
- Tre lærervejledninger
- Tre digitale samlinger med kopiark

Læs mere på verdensnaturfag.gyldendal.dk

FORANDRING I TID OG RUM

Fig. 2. Brostræde i Helsingør var under sundtoldstiden hovedforbindelsen mellem Toldbroen på havnen og byen. I dag er det smalle stræde stadig et samlingspunkt for mennesker fra hele verden, der besøger Helsingør som turister. Foto: Mette S. Truelsen

Denne klumme handler om forandringsdimensionen i geografi. Det er den femte i rækken, som beskriver geografifagets dimensioner: De fire øvrige dimensioner er rumlighed, mønstre, sammenhænge og levevilkår, som alle er beskrevet i tidligere numre af GO. Dimensionerne skal ikke ses som individuelle analysetilgange, men kan optræde sammen i den geografiske analyse.

Betydningen af forandring over tid lå ikke lige for, da vi i Geografforbundet skulle definere geografifagets dimensioner. Det var først, da dimensionerne blev trykprøvet på vores 50 års jubilæumskonference, at det blev tydeligt, at vi måtte tilføje en forandringsdimension til fagets centrale arbejdsformer.

Egentlig lidt pudsigt, at forandring over tid fylder så lidt i vi geografers bevidsthed, når vi ser på nogle af de emner, som geografer arbejder med:

- Årstider
- Istider
- Landskabsdannelse
- Byudvikling
- Klimaforandringer
- Befolkningsudvikling

Jeg tror ikke, der er mange, som arbejder med et geografisk emne, uden at se på udviklingen over tid. Selv en faktisk kortlægning af forskellige nutidige forholds udbredelse har som oftest det formål at beskrive en udvikling med henblik på at vurdere eller skabe ændringer i fremtiden. Fordi geografens fornemmeste opgave, som jeg ser det, er at skabe håb og handling i forhold til menneskers levevilkår, bliver forandringsdimensionen central i faget.

Til vores geografiske analyser af udviklingen giver det god mening at samarbejde med fagets historie.

Her arbejder lærerne i folkeskolen med begreber som historisk bevidsthed, kontinuitet/forandring, samt årsag/konsekvens. Begreber, som vil være aktuelle at inddrage i den geografiske analyse. Det vil være for omfattende i denne klumme at uddybe alle begreberne, men jeg vil ud fra to konkrete eksempler forsøge at forklare, hvordan de spiller sammen med den geografiske analyse.

Historisk Bevidsthed i byrummet

Historisk Bevidsthed blev indført for at markere, at historie som forskningsfelt og undervisningsfag ikke er neutralt eller fortidsrettet. Historisk Bevidsthed handler derimod om samspillet mellem fortidsfortolkning, nutidsforståelse og fremtidsforventning. Det centrale er, at analysen af fortiden og forventningerne til fremtiden altid skal ses i lyset af, hvem der tolker og hvornår. Det skal vi f.eks. anvende, når vi kigger på årsagerne til udvikling af byrum og debatter om byplanlægning. Nogle byer står tilbage som smukke historiske spor med istandsatte gamle bygninger og bevarede vejforløb. F.eks. Helsingør, hvor de gamle middelaldergader stadig er velbevarede og er grundlaget for oplevelsesøkonomien. Se figur 2.

	Historie	Geografi
Arten af erkendelse	Tid (temporal)	Rum (spatial)
Faglig grundkategori	Historisk tilgang <ul style="list-style-type: none"> • Begivenhed (hvornår) • Periode (varighed) 	Rumlige tilgang <ul style="list-style-type: none"> • Sted (hvor i verden) • Område (udbredelse)
Faglig beskrivelse (grundviden)	Historisk viden <ul style="list-style-type: none"> • Hvordan var der dengang? • Hvordan ændrede forholdene sig? 	Geografisk viden <ul style="list-style-type: none"> • Hvordan er/var der her? • Hvordan har stedet/området ændret sig?
Faglige forklaringer (forandringsdrivere)	Historisk ræsonnement <ul style="list-style-type: none"> • Personlige beslutninger • Teknologisk udvikling • Samfundsændringer • Naturlige forhold og forandringer 	Geografisk ræsonnement <ul style="list-style-type: none"> • Personlige beslutninger • Teknologisk udvikling • Samfundsændringer • Naturlige forhold og forandringer

Fig.1. Samspillet mellem tid og rum. Der er en tæt tilknytning mellem tid og rum. For at beskrive en udvikling har geografen brug for tid – ellers er opgaven umulig. Omvendt sker en historisk begivenhed ikke løsrivet fra verden – den finder sted. Ligeledes kan en historisk periode både defineres af et tidspunkt og et bestemt område i verden. Eksempelvis "Europæisk middelalder" eller "Den amerikanske borgerkrig".

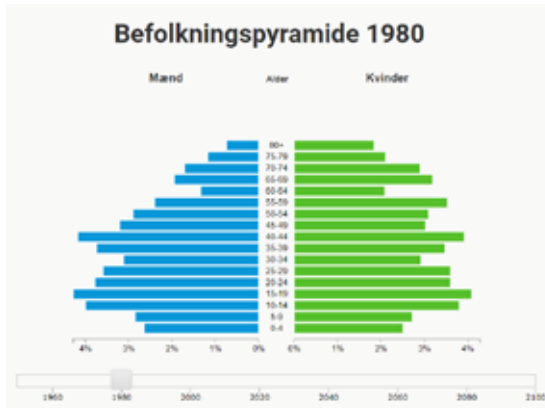

Fig. 3. Tysklands befolkning før Berlinmurens fald (1980).

Fig. 4. Tysklands befolkning efter Berlinmurens fald (2000).

At historiske bygninger mange steder er forsvundet, skyldes deres ringe stand. Det var naturligt at udskifte dem med nye bygninger, som opfyldte krav til levestandard og energiforbrug. Så set i datidens lys var det en naturlig udvikling at rive ned og bygge nyt. I Helsingør sad dog fremsynede politikere, som valgte at bevare bygningerne trods deres faldefærdige stand. Dette skete i en fremtidsforventning om, at de havde en værdi i erindringsfællesskabet. Andre steder kan forklaringen være, at udviklingen er gået i stå, hvilket har bevaret de historiske bygninger.

At vi altid skal være kritiske i forhold til både vores egen fortolkning af fortidens "synder" og vores forventninger til fremtiden set ud fra vores nutidige perspektiv, er centralt for analyser af årsagerne til udviklingen i det geografiske rum. Byudvikling er bare et eksempel. Historisk Bevidsthed kan også bruges til at spørge os selv, hvilke geografiske emner vi har fokus på. Hvorfor fylder klimadebatten så meget lige nu? Hvorfor kunne vi ikke forudse svaghederne i de globale værdikæder før coronapandemien lukkede verden ned? Osv. Vi laver nogle andre geografiske analyser i dag, end vi gjorde før corona-krisen og vi har helt sikkert også andre fremtidsforventninger!

Samfundsudvikling og befolkningssammensætning

Et andet konkret eksempel på, hvordan vi som geografer kan arbejde med forandringsdimensionen, er befolkningsudvikling. På www.globalis.dk findes befolkningspyramider for en lang række lande, som

kan analyseres over tid. Eksempelvis udviklingen i aldersfordeling og kønsfordeling. Jeg har arbejdet med elever på mellemtrinnet med dette materiale. Se figur 3-6.

Eleverne skulle først beskrive den nutidige befolkningssammensætning. Vi aflæste antallet af mænd og kvinder og beskrev fordelingen inden for de forskellige aldersgrupper. Hvilke aldersgrupper var dominerende? Hvordan var kønsfordelingen i det hele taget og fordelt på alder? Herefter kiggede vi på udviklingen i sammensætningen over tid. Hvilken samfundsudvikling var befolkningsudviklingen et udtryk for? Hvorfor steg levealderen? Til analysen anvendte vi de historiske begreber kontinuitet/forandring og årsag/konsekvens. Dette i samspil med vores viden om strukturhistorien, som beskriver, hvilke begrænsninger og muligheder mennesker havde for at handle i den givne tid.

Analysen kan krydres som her ved at tage et nedslag i historien, som eleverne kender: "Ses der nogen ændring i Tysklands befolkningssammensætning efter Berlinmurens fald i 1989?" Og i givet fald hvorfor? Eleverne skal finde årsager til både forandring og kontinuitet. I analysen bliver det nødvendigt at sammenligne med udviklingen i andre europæiske lande for samme periode for at kunne skelne mellem generelle tendenser og betydningen af den konkrete, historiske begivenhed. Nogle elever fangede pointen omkring en mulig betydning af samfundsomvæltninger for befolkningssammensætningen, mens andre fik sig en aha oplevelse.

Fig. 5. Danmarks befolkning før Berlinmurens fald (1980).

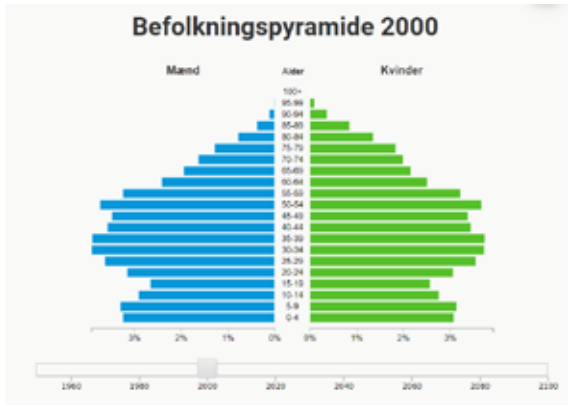

Fig. 6. Danmarks befolkning efter Berlinmurens fald (2000).

Efter øvelsen omkring Berlinmurens fald, kastede eleverne sig over befolkningstallene på ny for at lede efter udviklingstendenser, som de kunne finde årsager til ud fra egen viden. Var der nogle tal, som skilte sig ud? Eleverne nævnte den lave andel af mænd i alderen 60-64 år i 1980. En elev bemærkede, at de var 20-24 år, da 2. Verdenskrig brød ud og gættede på, at det skyldes soldater som var faldet i krigen. Vi snakkede også om, hvilken betydning den nuværende befolkningssammensætning får for Tysklands fremtid.

Analysen ligger åben for fortolkning, dog således at eleverne med fordel selv kan opstille hypoteser omkring en forventet udvikling. Fødes der flere børn? Søger de unge væk fra Tyskland i deres nye frihed? Opstilling af hypoteser understøtter den undersøgende og problemorienterede tilgang samt aktiverer elevernes egen viden, hvilket skaber motivation.

I dette tilfælde, hvor to lande er blevet genforenet, kan eleverne også arbejde kritisk og diskutere fejlkilder ved at anvende disse befolkningsdata. Er befolkningstallet i DDR og Vesttyskland opgjort ens før og efter Berlinmurens fald? Og hvilke muligheder og begrænsninger sætter en opgørelse af andelen af befolkningen, som disse data viser? De siger jo f.eks. ikke noget om antallet af personer, men kun den procentvise fordeling.

Analyserne af befolkningstallene på www.globalis.dk kan laves i perioden fra 1960-2100, og der kan også laves analyser på tværs af forskellige lande. Her

kan eleverne undersøge mønstre og sammenhænge i befolkningssammensætning og -udvikling, f.eks. mellem europæiske og afrikanske lande.

Forandring i både natur og samfundsforhold

Analysen af forandring i geografi kan have en samfundsvinkel, som her nationalstaters befolkningsudvikling, men de kan selvfølgelig også omhandle udvikling af naturfænomener som landskabsformer eller klimaforandringer.

Forandringsdimensionen i geografi er væsentlig for at kunne forstå nutidens natur- og samfundsforhold på Jorden, herunder eksisterende mønstre og sammenhænge, og betydningen for menneskers levevilkår nu og i fremtiden.

Mette Starch Truelsen

Cand.scient. i geografi og historie
og folkeskolelærer i natur/teknologi og historie

Kilder:

www.globalis.dk; udviklet af FN-forbundet i Norge og oversat til dansk af FN-forbundet i Danmark.

Pietras og Poulsen, *Historiedidaktik mellem teori og praksis*, lærerbiblioteket, Hans Reitzels Forlag.

HVOR ER GEOGRAFIEN

- i natur/teknologi?

På Geografforbundets coronaforsinkede 50-års jubilæumskonference i 2021 var overskriften på den ene workshop "Geografi i fremtiden". I grundskolegruppen var der mange spændende dialoger. En af dem handlede om natur/teknologi og geografi og flere mente, at geografi ikke var specielt tydelig i grundskolens største naturfag – natur/teknologi. Faget har både sin egen identitet og danner samtidigt fundamentet for biologi, fysik/kemi og geografi på 7. – 9. klassetrin i grundskolen.

Natur/teknologi handler om at opleve og undersøge omverdenen, undre sig over natur, naturfænomener og teknologi og finde svar. Nøgleord fra fagets formål er glæde, nysgerrighed, forståelse for og forholdet sig til den verden, vi er en del af. Rammerne for natur/teknologi defineres af fagets formål, dets kompetencemål, de fælles naturfaglige kompetenceområder samt bindende færdigheds- og vidensområder. Færdigheds- og vidensmål er vejledende og foldes ud i den bindende læseplan.

Færdigheds- og vidensmål beskriver i korte vendinger, hvad natur/teknologi handler om. Herunder beskrives først de geografiske fagbegreber i de færdigheds- og vidensmål, hvor de står tydeligst. De geografiske fagbegreber bliver derefter brugt, som små oplæg til undervisning i natur/teknologi.

Vand, luft og vejr

Færdigheds- og vidensområde i 1. - 4. klasse

Efter 2. klasse

Med afsæt i hverdags erfaringer skal eleverne arbejde med lys, vand, vejr, årstider, dagslængde og døgn, temperatur og nedbør.

Eleverne kan i indskolingen tilegne sig viden om temperatur og nedbør ved at anvende teknologier som termometre og regnmålere.

Fagordet døgn kan perspektiveres til dag og nat - Jordens rotation om sig selv, til en måned - månens rotation om Jorden, til dagslængde og årstider - Jorden hældning og rotation om Solen. Med afsæt i døgn kan eleverne fordybe sig i ord som dage, uger, årstider og år. Som igen kan lægge op til menneskers brug af kalendere nu og gennem tiderne. Teknologier til at måle tid kan være mekaniske eller digitale ure, kalendere mm.

Efter 4. klasse

I 3. og 4. klasse skal eleverne undersøge vejr med fokus på nedbør, vind og temperatur med enkle målinger. Nogle af målingerne skal være digitale. Eleverne skal illustrere nedbør og temperatur over tid og kende illustrationsmodeller herunder grafer. Med afsæt i en vejrudsigt skal eleverne kunne sammenligne vejrdata fra Danmark med andre regioner.

Vejr beskriver en tilstand - her og nu. Fagbegrebet vejr åbner for geografiske begreber som temperatur i luft, lufttryk, fugtighed, nedbør, skyer, sigtbarhed, vind og lys i betydningen dagslys. Eleverne skal undersøge vejr, afkode modellers informationer om vejr, selv modellere en vejrudsigt efter indsamling af vejrdata, og kan selv designe en "ønskevejrudsigt" for ferien. De skal bruge forskellige analoge og digitale teknologier til at indsamle vejrdata. Eleverne skal kunne håndtere og aflæse termometre og regnmålere og kan måle videre med barometre, vindmålere og lufttryksmålere.

Vand, luft og vejr er ikke færdigheds- og vidensområde for 5. og 6. klasse, og fagbegrebet klima står ikke i målene.

En solrig efterårsdag - hvordan ser sådan en dag mon ud i en vejrudsigt?

Naturen lokalt og globalt

Færdigheds- og vidensområde i 3. og 4. klasse

Med geografiske briller handler "Natur lokalt og globalt" om at indsamle, bestemme og klassificere sten samt at kende, forstå og kunne anvende signaturer på forskellige typer af kort. Kontinenter, hav, klimazoner, plantebælter, verdensdele samt

Fynshoved. Hvordan er sten, grus, sand og ler kommet til Danmark?

landskabsudvikling, og menneskers påvirkning af naturområder gennem tiden. Digitale kort er fremhævet og kan være 2D, 3D og simulerede modeller.

Sten findes på de fleste lokaliteter. De kan være menneskabte som SF-sten eller naturskabte bjergarter som flint og granit. Indsamling og klassifikation af sten kan med "find en magen til" appellere til skattejagt i nærområdet. Hvordan sten, grus, sand og ler er kommet til Danmark er en del af fortællingen om landskabets udvikling gennem tiden. Sten, grus, sand og ler er også resurser, som vi bruger og dermed påvirker vi i første omgang forskellige naturområder og senere f.eks. byer og veje, hvor materialerne bliver anvendt. Er den lokale grusgrav et produktionsanlæg eller er den efter brug blevet omdannet til et rekreativt område?

Kortlære er et ældre ord for en fascinerende og inspirerende måde at møde verden på. Helt grundlæggende er det vigtigt at vide, hvorfor noget er grønt, brunt, lilla eller blå på et kort. Hvad betyder de røde og sorte streger? Hvorfor er byer markeret med forskellige signaturer? Med de grundlæggende signaturforklaringer i hus kan eleverne undersøge, hvordan fordeling af kontinenter, hav, klimazoner, plantebælter på Jorden formidles ved hjælp af kort. Eleverne kan "rejse" rundt om Jorden på f.eks. 40 O n. br. og se nærmere på hvilke storbyer, have, bjergkæder og floder, man møder på deres globale rundrejse. Rejsen kan også se på hvilke forskellige plantebælter, klimazoner og afgrøder, der dyrkes i netop denne afstand fra ækvator.

Jordklodens forandringer

Færdigheds- og vidensområde i 5. og 6. klasse

Jordklodens forandringer er først en bindende ramme i 5. og 6. klasse i natur/teknologi og dækker en introduktion til pladetektonik med fagbegreber

Kakaotræ med frugt, Ghana.

som jordskælv, vulkanudbrud og naturkatastrofer og deres betydning for menneskers levevilkår. Her sættes også fokus på sammenhænge mellem den sidste istid betydning for landskabsdannelse i Danmark.

De tektoniske plader bevæger sig. Med indsigt i, viden om, og en begyndende forståelse for bevarende-, destruktive- og konstruktive pladerande, og deres bevægelser, kan dele af det spændende geologiske kredsløb åbne sig for eleverne. De kan undersøge hvor, hvordan og hvorfor jordskælv og vulkanudbrud forekommer i nogle regioner og ikke i andre? Med begrebet naturkatastrofer kan eleverne derefter undersøge, modellere, perspektivere og formidle hvor, hvornår og hvordan skybrud, tørke, tsunamier og orkaner opstår, og hvordan de påvirker naturområder og menneskers levevilkår.

Det danske landskab er i store træk skabt af de sidste to istider. Is og smeltevands evne til at flytte, skubbe, skure og aflejre materialer har sat sig spor overalt i Danmark. Det er også en del af natur/teknologi.

Geografien er i natur/teknologi

Geografiske fagbegreber er primært knyttet til færdigheds- og vidensområderne: "Vand, luft og vejr", "Naturen lokalt og globalt" og "Jordklodens forandringer". I en senere artikel vil der blive sat fokus på, hvordan faglige geografiske pointer er, og kan blive en del af, de fleste færdigheds- og vidensområder i natur/teknologi.

Kilder:

Fælles Mål natur/teknologi 2019 GSK_FællesMål_Naturteknologi.pdf (emu.dk)

Fælles Mål geografi 2019 GSK_FællesMål_Geografi.pdf (emu.dk)

Studieture 2023-2024

Skriv endelig til den turansvarlige, hvis du er interesseret i en tur. Det er ikke en endelig tilmelding, men en interesse.

Fuldtidsstuderende kan ved at sende en ansøgning få 20 % i rabat mod at skrive en artikel om turen til et kommende GO.

Tidspunkt	Destination	Faglig leder	Turansvarlig
2023			
11.-25. februar	Argentina	Niels Lindvig	Lise Rosenberg
1. – 10. april	Polen	Mikael Hardenfelt	Myuran Bala
26. – 29. maj	Sejerø	Iben Dalgaard m.fl.	Lise Rosenberg
26. juni – 6. juli	Skotland og Orkneyøerne	Niels Lindvig	Myuran Bala
14.– 24. oktober	Saudi-Arabien	Ole Wøhlers Olsen	Lise Rosenberg
2024			
Uge 7 + 8	Malawi	Sune Rahbek Thuesen	Iben Dalgaard Lise Rosenberg

Kursusudvalget ultimo august 2022.

Ø – TUR 2023 SEJERØ

Geografforbundets ø-tur i 2023 går til Sejerø. Øen er lige så herlig, som den er lang, siges det.

Vi har booket hele vandrehjemmet, som ligger nogenlunde midt på øen ved havnen. Indkvartering sker i dobbeltværelser.

Der vil være mulighed for at gå lange ture eller cykle. Cykler kan medtages eller lejes. Alternativt kan vi aftale at tage en bil med over på øen. Der skal være plads til alle.

Det faglige indhold er blandt andet istidslandskaber, rigt dyre- og planteliv, nicheproduktion, fyret, opdræt af gæs og ænder, besøg i Det sorte Hus, som nu er et lille fiskerimuseum.

Noget af maden skal vi selv stå for, andet spiser vi på øen. Vi skal jo støtte øen økonomisk.

Programmet er ved at blive arrangeret og pris udregnet. Følg med på www.geografforbundet.dk eller læs i GO5.

Iben Dalgaard og Lise Rosenberg fra Kursusudvalget står for at arrangere denne tur. Faglig ekspertise indhentes.

Yderligere informationer fås hos Lise på lr@Geografforbundet.dk 2239 7777

HER ER DIN STYRELSE

Lars Bo Kinnerup

Forperson for geografforbundet, forlagsbestyrelsen, fagudvalget, kontakt til Nationalkomiteen for Geografi
Lektor på læreruddannelsen
lbk@geografforbundet.dk

Lise Rosenberg

Næstforperson for geografforbundet, forperson for kursusudvalget
Overlærer, Albertslund
lr@geografforbundet.dk

Jens Korsbæk

Kasserer og forperson for GO Forlags bestyrelse
Cand scient.
jenskorsbaek@gmail.com

Henning Lehmann

Forperson for fagudvalget
Cand. Pæd. geografi
hl@geografforbundet.dk

Susanne Rasmussen

Forlagsbestyrelsen, fagudvalget, Lærer
sur@geografforbundet.dk

Mette Starch Truelsen

Fagudvalget, Lærer
Cand. scient. i geografi og historie
mst@geografforbundet.dk

Myruran Balasubramaniam

Styrelsesmedlem, Kursusudvalget, kontakt til DLF, Facebookredaktør
Lærer
Fcker@hotmail.com

Iben Dalgaard

Kursusudvalget
Pensioneret Naturfagskonsulent
ida@geografforbundet.dk

Kristian Nordholm

Fagudvalget,
Uddannelseskonsulent.
Cand. scient i geografi.

Giv dine elever en stærk naturfaglig start Xplore Natur/teknologi

Styrk dine elevers naturfagsforståelse med bogsystemet *Xplore Natur/teknologi* 1-6, hvor der er fokus på faglig læsning, og hvor der tages udgangspunkt i virkeligheden for at skabe genkendelse og nysgerrighed hos dine elever.

Med Xplore Natur/teknologi får du:

- Et fuldt dækkende lærebogssystem
- En praktisk-undersøgende tilgang til naturfag, som fremmer motivationen hos eleverne
- Naturlig progression fra 1. til 6. klasse
- Over 850 forskellige opgaver der udfordrer elevernes kreativitet

Nye lærerhåndbøger i 2. udgave

Nyhed

Til Xplore Natur/teknologi 1, 2 og 3

kan du nu finde tilhørende lærerhåndbøger i 2. udgave. Disse giver en uddybende vejledning til de enkelte kapitler i elevbogen.

I lærerhåndbogen finder du også aktiviteter samt ekstraopgaver i kopiark – lige til at dele ud i klassen.

Xplore

Medlemmer af Geografforbundet
får 10% når de bestiller bøger
Læs mere og bestil bøger eller
gennemsynseksemplarer på
goforlag.dk

GO
FORLAG